

Den Danske Ishavsfarer Jens Munk

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk har digitaliserats av Toronto University Library i juli 2010 och anpassats för Projekt Runeberg i juli 2013 av Ralph E.

Detta verk kan läsas såsom en uppslagen bok i färg på Internet-Arkivet.

JOHANNES KNUDSEN

JENS MUNK

DEN DANSKE ISHAVSFARER

JENS MUNK.

VED

JOHANNES KNUDSEN. MED 9 KORT OG BILLEDER I TEKSTEN.

VED UDVALGET FOR FOLKEOPLYSNINGS FREMME.

KJØBENHAVN. I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD. 1902.TRYKT MOS NIEI.SEN & l.YDK'.HKFORORD.

Det Afsnit at Jens Munks Liv, som nu kendes bedst, er hans store Rejse til Hudsons-Bugten i Aarene 1619—20, om hvilken han selv paa Dansk udgav en trykt Beretning {Navigatio Septentr ionalis, d. e. Sejlads mod Nord ei. norden om) i 1624. Forøvrigt opbevares endnu Munks eget Haandskrift til denne Bog paa Universitetsbiblioteket i København. En ny Udgave af Navigatio blev »efter manges Forlangende* trykt 1723, og denne er af Vigtighed, fordi den unavngivne Udgiver har tilføjet en kort Levnedsskildring af Søfareren, »til største Deels af hans egenhændige Journaler, og Hesten af andre troeværdige Doeumenter uddragen«. En tredje

Udgave af Bogen blev leveret i 1883 af Skoleinspektør P. Lauridsen, som tillige i en Indledning fremdrog en Del nye og vigtige, hidtil utrykte Bidrag til Jens Munks og hans Slægts Historie og samlede de faa Meddelelser om hans Liv sammen, som tindes spredte i den trykte Literatur. Desuden foretog Lauridsen i den nævnte Indledning en Række Undersøgelser over forskellige indtil da tvivlsomme Punkter i Munks store Ishavsrejse, hvorved han bl. a. først ug fremmest fastslog Stedet for Munks Vinterhavn4

Til dette fortjenstfulde Arbejde er endelig i 1897 kommet en ved den danske Gesandtskabsattaché i London C. C. A. Gosch udført engelsk Oversættelse af Navi-gatio, som sammen med Beretningerne om de tre af Kristian d. 4. udsendte Grønlandstogter (1605—07) er udgivet af Hakluyt Society (Danish Arctic Expeditions 1605—20, I—II, London 1897). Gosch har i alle væsentligere Spørgsmaal tiltraadt Lauridsens Resultater og kun kunnet tilføje forholdsvis lidet nyt Stof af Betydning. Derimod er hans Oversættelse ledsaget af en Mængde værdifulde historiske, geografiske o. a. Oplysninger til Forstaaelse af alle mulige Enkeltheder i Munks Rejse, og han har foretaget en meget nøje Sammenligning mellem den trykte Tekst og Munks Haandskrift. Det er Goschs Fortjeneste ved dette Værk for første Gang at have gjort Munks Skildring af sin Rejse tilgængelig for Udlændinge i dens Helhed og ved Udgivelsen af denne tillige med Beretningerne om de 3 Grønlands-togter at have virket for Udbredelsen af Kendskab i Udlandet til Danmarks Deltagelse i den ældre Polarforskning.

Det er paa de nævnte to Forfatteres Arbejder, at den følgende Fremstilling fortrinsvis er bygget.

Johs. Knudsen.1. Udsigt over Nordboernes Skibsfart i Oldtid o£

Middelalder.

i ra de ældste Tider har Havet og Sølivet spillet en mægtig Rolle i de nordiske Folks Historie. Oldsagnene bærer talrige Vidnesbyrd om de gamle Nordboers Fortrolighed med Søen, og forskellige Rester at Baade og Skibe, som er bragte for Dagen i det sidste Aarhundrede blandt de mange andre Oldsager, viser os, at Sømandskunsten her i Norden gaar langt tilbage i den graa Oldtid, og at Skibsbyggeriet allerede nogle faa Aarhundreder efter Kristi Fødsel stod paa et højt Trin her oppe. I Modsætning til det uvejsomme, af uigennemtrængelige Urskove og Sumpe opfyldte Land var Havet den brede Alfarvej for Samfærdselen mellem Kyster og Øer, og endnu langt ned i Middelalderen faldt det Nordboerne lettere og naturligere at rejse til Søs end til Lands, ligesom Ledingshæren drog ud til Skibs.

Mere end noget andet viser dog de navnkundige og mærkelige Vikingetog, som udgik fra Norden i Tidsrummet omtrent fra Aar 800 til 1000, hvilke dristige og duelige Sømænd vore Forfædre var. Deres Flaader plyndrede Vestevropas Kyster, løb højt op ad Floderne, ja trængte endog ind i Middelhavet; de erobrede England og Normandiet.6

de bebyggede de skotske Øer og Færøerne; uden Kompas og Kort styrede de ud paa Nordhavet og opdagede Island, hvorfra de endog vovede sig ud mellem Polarhavets Ismasser og fandt Grønland og endelig Nordamerika*). Paa en Tid, da Søfart, Handels- og Opdagelsesrejser var saa godt som helt ophørte i det øvrige Evropa, færdedes de i deres fortrinlige Skibe**) frygtløst paa Verdenshavet fra det nordlige Ishav til Middelhavet som Krigere, Købmænd og Nybyggere, medens de som Opdagere føjede nye store Omraader til den da kendte Verden — den eneste Forøgelse af Betydning, som Jordkundskaben i lange Tider fik. Nybygden i Nordamerika blev vei atter snart opgivet, men Bebyggelsen af Grønland og især af Island fik varig Betydning.

Denne Nordboernes friske Foretagsomhed gik imidlertid mer og mer tilbage i Middelalderen. En ny Kulturudvikling var begyndt i Middelhavslandene, hvorfra den lidt efter lidt trængte gennem Mellem-evropa op til Norden. Her som overalt fulgte store Forandringer og Forskydninger i de gamle Samfundsforhold med den sydfra kommende Kulturbølge: Handelen kom fuldstændig i Hænderne paa udenlandske Købmænd, den gamle Søleding veg Pladsen for den adelige Rytterhær, og voldsomme Kampe mellem Kongerne og de nydannede Stænder eller mellem Rigernes Konger indbyrdes fortærede Folkenes Kraft; de lange Søfarter hørte op, For-

*) Se herom Fr. W. Horn: Nordboernes Rejser til Amerika.

1890. (Særtryk Nr. 32 af »Folkelæsning«).

**) Se V. Guflmundsson: Nordboernes Skibe i Vikinge-og Sagatiden. 1900. (Særtryk Nr. 192 af »Folkelæsning«).

bindeisen med Grønland gik tabt kort efter Aar 1400, ja man glemte endog ligefrem Vejen derop.

Saa kom i det 15. Aarhundrede den store Op-dagelsestid. 1492 fandt Kolumbus paa sin vestlige Sejlads et Land, som han selv tog for Østkysten af Asien, men som snart viste sig at være en helt ny, hidtil ukendt Verdensdel, og Portugiserne naaede 1498 syd om Afrika til Indien*). Disse store Opdagelser fremkaldte nu en Omvæltning i Handelsforholdene i Evropa, som atter kom til at virke tilbage paa de politiske og mange andre Forhold, og som til sidst, ved Aar 1B00, førte til, at Holland og England blev Verdens første Sø- og Handels-magter. Her oppe i Norden bidrog denne Omvæltning i høj Grad til at svække Hansestædernes Han-delsvælde og bane Vejen for en ny national Handel og Søfart. Rigerne begyndte at skaffe sig Krigs-flaader — Oprindelsen til den danske skriver sig saaledes fra Kong Hans's († 1513) Kampe med Lybekkerne; nu kunde de nordiske Stater, især Danmark-Norge, genvinde det længe tabte Herredømme over Havene omkring deres Kyster, udvide og fæstne det, og fra nu af oprandt den Tid, i hvilken, som Digteren synger, »vort Fødeland var altid rigt paa raske Orlogshelte«. Mer end nogen anden dansk Konge gjorde Kristian den 4. sig fortjent af Flaadens Udvikling; fra hans Tid af var den dansk-norske Flaade i de følgende to hundrede Aar de to Broderlandes stærke Skjold og Værn, og mangen herlig Daad er optegnet i vor Søkrigshistorie fra hine Tider.

») Se herom Johs. Knudsen: Søvejen til Indien. 1901. (»Folkelæsning' Nr. 248).

Har den dansk-norske Sømagt saaledes end mange stolte krigerske Minder at se tilbage paa, og kan dens Historie end opvise adskillige glimrende Navne paa tapre Søhelte, maa det paa den anden Side indrømmes, at vi knap kan nævne nogen dansk eller norsk Søfarer af Betydning. Vor Flaade har saa at sige slet ikke deltaget i det ihærdige Forsknings- og Opdagerarbejde, som især Englænderne og Hollænderne kastede sig over fra omtrent Midten af det 16. Aarhundrede, og hvorved de indlagde sig de største Fortjenester baade paa Videnskabens og det praktiske Livs Omraade.

Helt uden Fortjeneste i den nævnte Henseende er den dansk-norske Flaade dog ikke, om man end maaske nok kunde have ventet sig noget mere af de Folk, fra hvilke Vikingernes Opdager- og Ny-byggerskarer i sin Tid var dragne ud. Vi kan i det mindste henpege paa én af vore Landsmænd, som i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede tog Del i den store Opdagervirksomhed, nemlig Kaptejn Jens Munk, hvis Bejse op i det nordlige Ishav*) er lige saa mindeværdig som de samtidige engelske Søfareres. At den ikke paa langt nær er bleven saa navnkundig som disses, har først og fremmest sin Grund i, at Jens Munk hørte til et lille Folk; hans Rejseberetning er først for ganske nylig bleven

*) Det nordlige Ishav regnes mathematisk ikke at gaa længere mod Syd end til den nordlige Polarkreds, omtrent 66° n. Br., men det vil dog' formentlig kunne forsvares her og i det følgende i lidt udvidet Forstand at regne ogsaaHudsons-Bugten og Hudsons-Strædet med dertil, da disse Vande trods deres forholdsvis sydlige Beliggenhed (lige vest for det sydlige Norge og Danmark) dog stemmer ganske overens med Ishavet i Vejrlag og andre Naturforhold.

oversat paa et fremmed Sprog, ellers har Udlændinge maattet hente deres Viden om den fra den stærkt forkortede og delvis tillige i høj Grad fordrejede Fremstilling, som fandtes i en 1647 udkommen fransk Bog, hvis Forfatter kort i Forvejen havde været i Danmark*). Selv her hjemme, i Jens Munks eget Fædreland, har hans Rejse indtil vore Dage været meget lidt kendt, og de danske Fremstillinger af den har endda som Regel lidt af de samme Fejl som de udenlandske. Vei blev Jens Munks Ishavstogt kun et mislykket Forsøg, og tilmed fik det den sørgeligste Udgang; men Skylden derfor var ikke hans, og den Opofrelse, Omtanke og Udholdenhed, hvormed han søgte at raade Bod paa Ulykkerne, fortjener vei, at i det mindste hans egne Landsmænd mindes hans Rejse. Han fortjener

dette saa meget mere, som ogsaa de Efterretninger, der haves om hans øvrige Liv, viser os ham som en djærv og rask Sømand og en tapper Kriger, der med Ære og Dygtighed tjente sin Konge og sit Land i Krig som i Fred, en Mand, der, efter i sin Barndom at have set sit Hjem styrte sammen og efter som Tolvaarsdreng at være kastet ud i Livet og i sin Ungdom omtumlet gennem de æventvrlig-ste Tilskikkelser, ved egen Hjælp kæmpede sig frem til en anset og hos sin Konge højt betroet Stilling. Des værre tillader de sparsomme Meddelelser, der nu er tilbage om ham, os kun at følge hans Liv og Færden i de store Træk; men selv disse er tilstrækkelige til at sikre ham vor levende Interesse og Medfølelse.

•) I. de la Peyrére: Relation du tiroenland. Faris 1647.10 Den danske Isliavsfarer Jens Munk.

2. Jens Munks Opvækst og Ungdomsaar.

Jens Munks Slægt stammede fra Halland, hvor hans Bedstefader Niels Munk og hans Fader Erik Nielsøn Munk ejede Gaarden Hjørne. Erik Munk til Hjørne, som han i Almindelighed kaldes, var i visse Henseender en dygtig Mand, og paa Grund af hans Fortjenester i den nordiske Syvaarskrig kom han i saa høj Gunst hos Kong Frederik den 2., at denne tilstod ham store Forleninger i det sydlige Norge samt endog i 1580 optog ham i Adelstanden, »efterdi Os elskelige Erik Munk i sidst forleden langvarig Fejde, som var paa nogle Aar mellem Danmark og Sverrig, har tjent Os og trolig og flittig ladet sig bruge baade til Lands og Vands mod Vores og Rigens Fjender, naar Behov gjordes, og i samme hans Tjeneste sig derudinden skikket og forholdt, som en ærlig Mand bør, sømmer og vei anstaar< . Men Erik Munk var tillige en voldsom, tyrannisk og gærrig Mand, der misbrugte sin Stilling som kongelig Embedsmand til at undertrykke Bønderne og skrabe Jordegods sammen. Smaafolks Ret traadte han under Fødder, og end ikke Kronen skaanede han, idet han f. Eks. lod Skovene i sit Len omhugge til sit eget Forbrug, ligesom han vovede at sidde flere af Kongens strængeste Befalinger overhørig. Til sidst blev Klagerne over ham saa højlydte, at Kongen maatte gribe ind, og 1585 blev hans Len taget fra ham; han blev ført til Danmark og sat i Fængsel paa Dragsholm Slot i Odsherred paa Sjælland, indtil hans Sag kunde blive undersøgt og paadømt. Tillige bød Kongen hans Efterfølger som Lensmand at inddrage alt hans Gods, og saaledes maatte hans2. Jens Munks Opvækst og Ungdomsaar. 11

Familie 1586 forlade deres Hjem paa Gaarden Barbo (ved den nuværende Stad Arendal).

Erik Munks Hustru Anna Bartholomæidatter drog med sine to Sønner, Niels og Jens, af hvilke den sidste endnu kun var 7 Aar gammel (født paa Barbo d. 3. Juni*) 1579), til Smaalenene (øst for Kristiania Fjord). Her tog hun Bolig i Frederiksstad. hvor hun søgte at skaffe Drengene nogen Undervisning; men allerede to Aar efter sendte hun den yngste. Jens, ned til Aalborg til sin Mands Søster, som var gift med Borgmesteren der, Frederik Kristensen. Her blev Drengen da i 3 Aar, hvorpaa han igen kom til Norge — af hvilken Grund dette skete, vides ikke; men usandsynligt er det jo ikke. naar man ser hen til hans senere Liv, at Skolegangen har kedet ham. og at han med sin rastløse Natur har længtes efter den gyldne Frihed. Nok er det, skønt kun 12 Aar gammel tog han straks Hyre hos en frisisk Skipper Jacob Gerbrantzen, med hvem han først var i England og derpaa foer til Byen Oporto i Portugal. Her kom han for at lære det portugisiske Sprog i Huset hos en Købmand Duart Duez, hos hvem han var et Aar; efter dennes Raad gik han derpaa som Kahytsdreng med en hollandsk Skipper Aliert Jansen til Brasilien for at tage Ophold hos Duart Duez's Broder Miguel, som boede i Bahia. Da han kom derover, var Miguel Duez imidlertid kort i Forvejen rejst hjem til Portugal, hvorfor Jens Munk da blev hos Skipperen og sejlede videre med ham. Men uden for

*) Denne Dato opgives i den lille Levnedsskildring af Jens Munk, som findes i Udgaven 1723 af Narigatio, og som i øvrigt er paalidelig. Andensteds opgives lians Fødselsdag til 3. Juli.12

den brasilianske Kyst blev Allert Jansens Skib tillige med nogle andre, med hvem han havde slaaet Følge, overfaldet af en fransk Sørøver og skudt i Sænk og opbrændt; Jens Munk og 6 andre af Mandskabet reddede sig paa nogle Luger og Vragstumper, og da Kampen var forbi, fiskede Franskmanden dem op og satte dem i Land paa Kysten. Efter store Lidelser og Møjsommeligheder slåp Jens Munk dog tilbage til Bahia, hvor han nu ikke

vidste bedre end give sig i Lære hos en Skomager, hos hvem han var i 11 Maaneder, og derpaa hos en >Conlrafayer« (Portrætmaler) et halvt Aar. Saa kom imidlertid Miguel Duez tilbage til Bahia fra Portugal, og han tog straks den af Skæbnen saa omtumlede Dreng til sig. Han var nu altsaa 14—15 Aar gammel.

Her hos Miguel Duez har Jens Munk uden Tvivl haft det godt og har vei ogsaa paa sin Side vist sig som en flink og paalidelig ung Mand, siden han blev hos ham hen imod 4 Aar; men saa rev den lunefulde Skæbne ham paa ny ud af den rolige Gænge, hans Liv nu var kommen ind i, og kastede ham ud i et nvt Æventyr. I Aaret 1598 kom to hollandske Skibe til Bahia for at drive Handel, men havde undladt at sørge for at faa Kongen af Spaniens Tilladelse dertil: thi efter den Tids Opfattelse havde fremmede Skibe ikke uden særlig Tilladelse Lov til at handle paa andre Landes Kolonier, og Brasilien stod paa denne Tid tillige med sit Moderland Portugal under Spaniens Herredømme. De spanske Myndigheder i Bahia betragtede derfor Hollænderne som Fribyttere og pønsede paa at gøre dem til Prise, hvorfor de om Natten lod Strandbredden besætte med Soldater og 7 i Havnen lig-2. Jens Munks Opvækst og Ungdomsaar.

gende Skibe væbne, for saa straks den næste Morgen at overfalde Hollænderne. Hvad enten det nu var af ren Menneskekærlighed eller maaske snarere, fordi han stod i Handelsforbindelse med de fremmede. nok er det, Miguel Duez besluttede at frelse dem fra Spanierne, som jo desuden var hans eget Fædrelands Undertrykkere: han opfordrede derfor Jens Munk til at svømme ua til de hollandske Skibe og advare dem mod den overhængende Fare. Vovestykket lykkedes, om end kun i yderste Øjeblik: thi næppe havde Hollænderne kappet deres Ankere og sat Sejl. før de spanske Skibe løb ud og kastede sig over dem; men Hollænderne værgede sig dog saa godt, at Spanierne maatte vende om med uforrettet Sag. Jens Munk fulgte nu med de lykkelig undslupne Skibe til Amsterdam, hvor han »blev for sin tro beviste Tjeneste af Rederne vei opklædt og beskænket, som gærne vildet beholde ham i deres Tjeneste; men da han det ej vilde indgaa, forhjalp de ham til København«.

Saaledes gensaa da Jens Munk som 20aarig Yngling sit Fædreland, som han havde forladt som en 12aarig Dreng, hærdet og staalsat ved sin omskiftelige Skæbnes Tilskikkelser og med en for en saa ung Mand sjælden rig Livserfaring. Utvivlsomt har han været et af disse frejdige, lyse Hoveder, som straks véd at finde sig til rette i de forskelligste Livsforhold og overalt forstaar med aabent Blik at tilegne sig Indsigter og udvide sin Synskreds, og han stod nu ved sin Hjemkomst udrustet med værdifulde Kundskaber i flere Retninger: han var fuldt fortrolig med Søen, han havde lært forskellige af de vigtigste fremmede Sprog, han havde vundet et ikke ubetydelig! Kendskab til Handels- og For-14 Den danske Isliavsfarer Jens Munk.

retningsforhold, og endda havde han samtidig haft Tid til at lære to Haandværk.

Imidlertid var Erik Munk død i sit Fængsel (1594), rimeligvis inden hans Sag naaede at blive fuldstændig undersøgt, og paadømt synes den aldrig at være bleven; men hans Forbrydelser var jo aabenbare nok, og Kronen beholdt hans inddragne Gods; kun en lille Del af hans rent personlige Ejendele synes man af Naade og Barmhjærtighed at have givet Enken tilbage i 1598. Fru Anna levede for øvrigt endnu i mange Aar i og ved Frederiksstad; først 1623 døde hun og blev begravet ved Hvaløernes Kirke. Saa lidt som de andre kongelige Naadesbevisninger mod Erik Munk kom hans Adelsbrev hans Sønner til gode, hvad enten det nu var, fordi ogsaa det blev betragtet som forbrudt, eller fordi de maaske ikke var fødte i lovligt Ægteskab; i alt Fald nævnes Jens Munk ingensinde som adelig.

Det var naturligt, at en ung Mand med Jens Munks Karakter og Oplevelser nærmest maatte føie sig dragen til Sø- og Handelsvæsenet, hvor hans mangesidige Uddannelse vilde komme til sin fulde Ret; han tog da ogsaa straks efter sin Hjemkomst Sysselsættelse som Skibsskriver, i hvilken Egenskab han gjorde 4 Rejser til Spanien. 1601 traadte han i Tjeneste hos Rigsraaden Henrik Ramel, en paa den Tid meget kendt Adelsmand, der som saa mange andre af sine Standsfeller i de Dage satte store Pengesummer i Handelsforetagender, og i dennes Tjeneste gjorde han i Løbet af 4 Aar en lang Række Handelsrejser til forskellige Østersøhavne samt til Amsterdam og Spanien. Denne Virksomhed gav ham Lejlighed til at lægge saa2. Jens Munks Opvækst og Ungdomsaar. 15

meget op, at han 1605 kunde tage fat paa at sejle for egen Regning; rimeligvis ved samme Tid lod han sig optage som Borger i København for paa lovlig Maade at kunne drive sin Handel og vei tillige for at nyde godt af de mange Begunstigelser og Forrettigheder, som den unge Konge Kristian den 4. lod sin Hovedstad blive til Del. Blandt Jens Munks Handelsrejser i disse Aar kan nævnes, at han 1608 hentede en Ladning Svovlerts hjem fra Husavik paa Islands Nordkyst.

3. Jens Munk kommer i Kong Kristian (len 4.'s

Tjeneste.

Den Virksomhedstrang, der opfyldte Kristian den 4. især i hans yngre Aar, og som har sat Spor paa saa mange Omraader, vendte sig i særlig Grad mod Udviklingen af Danmarks Handel og Industri og i det hele Ophjælpning af Borgerstanden. Han grundede nye Stæder, byggede Fabrikker, stiftede Handelskompagnier, knyttede nve Handelsforbindelser o. s. v., og skønt mange af hans Forholdsregler inden lang Tid i flere Henseender viste sig uheldige, kaldte de dog straks et livligt Røre frem, som især kom København til gode. Bl. a. fæstede Kongen saaledes sin Opmærksomhed paa det nordlige Ishav, hvor Englænderne og Hollænderne i det 16. Aarhundrede havde begyndt at drive en indbringende Hvaljagt og at foretage Opdagelsesrejser. 1605—07 udsendte Kongen saaledes tre Togter til Grønland, der som før nævnt havde været glemt her hjemme16

Den danske Isliavsfarer Jens Munk.

i 200 Aar, og lagde det paa ny under den norske Krone, og som Herre over Nordhavets Kyster og Øer gjorde han Fordring paa Højhedsret over dette Hav; de, der vilde drive Handel eller Fangst der oppe, skulde — mod at udrede en Afgift til Kongen — skaffe sig Pas fra ham; ellers lod han dem opbringe og straffe som Fribyttere, saa ofte som de faldt i Hænderne paa hans Orlogsmænd. Denne Fremgangsmaade, der i øvrigt stemmede ganske med Datidens Opfattelse i det hele, var selvfølgelig kun at gøre Magten til Ret, men Kong Kristian var den Gang endnu mægtig nok til at sætte sin Vilje igennem.

Som den driftige Købmand og dristige Sømand, han var, kastede Jens Munk sig ogsaa over Ishavs-farten, og i 1609 gik han i Kompagni med en anden københavnsk Borger, Jens Hvid, om en Fangstrejse, som de hver med sit Skib skulde gøre op til den store 0 Novaja Semlja nord for Rusland. Ingen af dem naaede dog saa langt: Jens Hvid synes at være standset i en Havn paa Fastlandet, og Jens Munks Skib, som med Udredning havde kostet ham 2000 Rigsdaler, blev under Øen Kolgujew skruet ind mellem Ismasserne og gik fuldstændig til Grunde. Føreren og Mandskabet reddede sig med Nød og næppe i Skibsbaaden, og først efter en lang og møjsommelig Rejse lykkedes det dem at slippe ned til Archangel og derefter igen at træffe Jens Hvid.

Til Trods for det uheldige Udfald af denne Rejse blev den dog Indledningen til en ny og hæderfuld Løbebane for Jens Munk, idet den henledte Kongens Opmærksomhed paa ham. I Foraaret 1610 udsendte Kristian d. 4. nemlig 2 Skibe, Angeli-brand og »Rytteren?, dels for at handle paa Lap-3. Munk kommer i Kristian d. 4.'s Tjeneste. 1 7

marken og drive Sæl- og Hvalfangst, men dels tillige for at udforske Novaja Semljas Kvst saa langt mod Nord som muligt og desuden prøve paa at trænge lidt ind i det kariske Hav (øst for Novaja Semlja). Bag den sidste Del af Opgaven laa utvivlsomt Tanken om at fortsætte de af engelske og hollandske Ekspeditioner gjorte Forsøg paa at finde en >Nordøstpassage til Kina og Japan. Saaledes var enkelte hollandske Skibe syd om Novaja Semlja komne ind i den vestlige Del af det kariske Hav, og 1596—97 var den hollandske Kaptejn Willem Barentz trængt nord om Novaja Semlja og om paa Østkysten af denne 0: endelig havde i Aarene 1607—9 den navnkundige engelske Søfarer Henry Hudson været paa Togter der oppe og paa disse besejlet Spitsbergens Vestkyst. Jens Munk blev nu af Kongen udnævnt til Fører af Skibet-Angelibrand og som russisk Tolk om Bord paa 'Rytteren deltog ogsaa hans Broder Niels Munk i Togtet. Drivismasserne hindrede dog Skibene i at naa deres Maal — det vides ikke. hvor langt de naaede frem —, og tilmed havde Mandskaberne forsømt at sørge for tilstrækkelig varme Klæder mod Kulden.

Straks det næsteJAar havde Kongen igen Brug for Jens Munk i den da udbrudte Krig (Kalmarkrigen) med Sverrig. Han udnævnte ham til Kaptejn i sin Flaade med en aarlig Løn af 200 Rdlr., og i Aarene 1611—12 deltog

Jens Munk nu med Udmærkelse som Admiral Jørgen Daaes Løjtnant i dennes Operationer mod Gøteborg og det udenfor Byen ligeende stærke Slot Elfsborg. I det førstnævnte Aar opbragte han et fra Holland kommende svensk Skib, som skulde bringe Elfsborg Undsætning, og hen paa Efteraaret ledede han18

et natligt Forsøg paa med Baade at erobre nogle svenske Orlogsskibe, som laa under Slottet; det svenske Admiralskib »Hector« blev vei entret, men da der var lagt Bomme udenfor og Vinden var Vesten, maatte Jens Munk opgive at bringe det med sig ud og i Stedet nøjes med at tænde det i Brand; dette blev naturligvis snart opdaget fra Elfsborg, der nu lod sine Kanoner spille paa Skibet, saa de Danske med stort Mandefald maatte fortrække, og hele deres Udbytte af Angrebet var 3 Flag, som senere blev ophængte i Frue Kirke i København. Den svenske Besætning paa Elfsborg kom til og fik hurtig Ilden i Skibet slukket.

Det næste Aar kom Kong Kristian den 4. selv til Stede og ledede Belejringsarbejderne, og Jens Munk og hans Folk spillede en vigtig Rolle ved Opkastningen af Batterier og Undermineringen af Fæstningens Mure. Den 23. Maj maatte Slottet endelig overgive sig; de seks svenske Krigsskibe, som Svenskerne selv havde boret i Sænk, lykkedes det Danskerne at tage op igen og istandsætte; et af dem, der bar Navnet >L am prenen« (d. v. s. Lampretten, en Slags Fisk), skal nævnes her paa Grund af den Rolle, det senere kom til at spille i Jens Munks Liv. Under et Tog, som Jens Munk derefter iværksatte op langs Gøtaelven, faldt han i en saa haard Sygdom, at han maatte tage Orlov og først kom sig igen efter 18 Ugers Sygeleje, under hvilket Kongen viste ham sin Velvilje ved at sende ham Lægemidler.

Freden med Sverrig blev sluttet først paa Aaret 1613; men Jens Munk vedblev at staa i Kongens Tjeneste, og denne havde stadig fuldt op at sysselsætte ham med. 1613 gik han som Furér (Regn-3. Munk kommer i Kristian d. 4.'s Tjeneste. 1

skabsfører) og Tolk med en Sendefærd, som under Rigskansleren Jacob Ulfeldts Ledelse drog ad Søvejen til Spanien, og det nsçste Aar bød Kongen ham at føre nogle russiske Sendebud norden om til Arch-angel: i denne sidste Rejse deltog ogsaa hans Broder Niels Munk. -som havde Hans Kongelige Majestæts Ærende der at forrette«.

1615 udsendte Kongen Admiral Jørgen Daae med 2 Skibe paa et Togt til de nordlige Farvande for at holde Øje med Fribytterne og de fremmede Skibe, som uden Tilladelse drev Fiskeri under den norske Kyst, og Jens Munk kom her atter til at tjene som Løjtnant under sin gamle Chef. Da de kom til Færøerne, flk de at vide, at disse lige for nylig var bleven hjemsøgte af to Fribyttere, en Englænder ved Navn Thomas Tucker og en anden af ukendt Nationalitet ved Navn Jan Mendoses, som havde røvet adskillige Fiskerskibe og gennem-plyndret de fattige Øer. Den førstnævnte, som endnu ikke havde forladt Øerne, blev overrasket og fanget og hængt tillige med de fleste af sine Folk — i de Tider gjorde man i slige Tilfælde kort Proces. Fra Færøerne satte Jørgen Daae Kursen mod Nordøst op til Vardøhus i det nordlige Norge, og derfra østpaa langs den lappiske Kyst til den lille 0 Kildin, hvor han endelig traf paa Sørøveren Mendoses. Denne, der foruden sit eget Skib havde med sig en københavnsk Jagt, som han havde taget og udrustet med 8 Kanoner, gjorde imidlertid fortvivlet Modstand, og Jørgen Daae maatte levere ham et ligefremt Søslag, i hvilket de danske Orlogsmænd led ikke ganske ringe Skade, inden hans Skib, efter 28 Timers Kamp, var skudt sønder og sammen; derimod lykkedes det Jagten at undslippe.20

Sørøveren lod da sit synkefærdige Skib løbe paa Grund, hvorefter han forskansede sig paa en høj Bakke ved Stranden og herfra fortsatte Kampen; men snart fandt han det dog klogest at indlede Underhandlinger, og da den danske Admiral tilsagde ham, hans Løjtnant og Skipperen Livs Frist, indtil de kom til København, overgav han sig med hele sit Mandskab, der talte 72 Mand. Disse blev førte om Bord paa Admiralskibet, og den paafølgende Nat blev de 53 af dem kastede i Havet, bundne sammen to og to, medens de øvrige blev skaanede, da de kunde godtgøre at være bleven tvungne til at følge med Sørøveren. Efter at have brændt Sørøverskibet styrede Jørgen

Daae derpaa tilbage til Vardøhus, og da han her fik at vide, at der laa nogle biscaiske*) Hvalfangere ved Finmarkens Kyst, drog han afsted for at opspore disse. Tre Skibe blev opbragte og med deres Ladninger — i alt 1100 Oksehoveder Tran — førte til København, hvor de to af dem blev prisdømte, medens det tredje blev frigivet. Byttet blev delt halvt mellem Kongen og Jørgen Daaes Mandskaber. Tre Dage efter Hjemkomsten blev Mendoses og hans Løjtnant hængte i »Vippen uden for Østerport**) og Skipperen neden under i Galgen«.

I 1616 var Jens Munk først paa endnu et Nord-

*) D. e. fra Biscaya, den nordvestligste af de tre baskiske Provinser i Spanien. Efter den har den biscaiske Bugt (ogsaa kaldet den spanske Sø) sit Navn.

**) Altsaa paa det nuværende Kongens Nytorv. En saadan Vippegalge« brugtes ellers paa den Maade, at Forbryderen med sammenbundne Arme og Ben slyngedes ud ligesom Stenen fra en Blide, samledes op og slyngedes ud igen, som oftest tre Gauge.3. Munk kommer i Kristian d. 4.'s Tjeneste. 1 21

havstogt, paa hvilket dog intet udrettedes, og efter at være kommen tilbage fra det drog han derefter paa en Rejse til Biscaya for at hyre nogle bis-caiske Fangstmænd til et nydannet Hvalfangerkompagni, i hvilket han selv var Parthaver. Biscajerne var nemlig Jordens ældste Hvaljægere, der allerede i Aarhundreder havde drevet denne Fangst først i deres egne Farvande og siden, da den biscaiske Hval var bleven næsten helt udryddet paa Grund af deres ivrige Efterstræbelser, i det nordlige Atlanterhav. De blev derfor de andre Folks Læremestre paa Hvalfangstens Omraade, og baade Englænderne og Hollænderne indkaldte Biscajere til at lære dem Fremgangsmaaden, da de i 16. Aarhundrede kastede sig over denne Forretningsgren. Hidtil havde Danmark og Norge til Trods for deres saa gunstige Beliggenhed saa at sige slet ikke givet sig af med Fangsten af Storhvaler, og det var derfor naturligt, at man nu, da denne helt nye Industri skulde grundlægges her hjemme, maatte hente Belæring i den udenlands fra. Efter nogle Vanskeheder lykkedes det da ogsaa Jens Munk at faa hvervet 18 Biscajere. og han var Parthaver i 3 Hvalfangerrejser, ved hvilke han dog kun opnaaede at tabe over 1000 Rdlr.; »men som han af Kongen var laant til at befare Ost-Indien, maatte han forlade denne Handel«.

Kristian den 4. havde nemlig i 1616 faaet stiftet et dansk-ostindisk Handelskompagni i Lighed med dem, der allerede fandtes i London og Amsterdam, og han understøttede det baade ved store Pengetilskud, ved at laane det Skibe og endelig ved at tillade det at tage Jens Munk, en af Flaadens mest berejste og erfarne Officerer, i sin Tjeneste til at22

lede det første Togt. som Kompagniet udsendte til Indien. Den 20. Febr. 1618 fik Jens Munk Ordre til at gøre tre af Flaadens Skibe sejlklare; men da han ikke kunde komme til rette med Lederne af Kompagniet, som ikke holdt de trufne Aftaler, fritog Kongen ham for Hvervet; dog indskød han 300 Rdlr. i Foretagendet. Ledelsen af Togtet blev da overdraget til Kancellisekretæren Ove Gjedde, der afgik i Novbr. 1618 og ad den sædvanlige Vej syd om Afrika lykkelig og vei naaede Indien, hvor det lykkedes ham at vinde Byen Trankebar paa Koromandelkysten (Forindiens Østkyst) for Kongen af Danmark; denne Koloni blev fra nu af Udgangspunktet for det dansk-ostindiske Kompagnis Virksomhed og var i Danmarks Besiddelse lige til 1845.

Jens Munk kom dog ikke til at ligge ledig, idet Kong Kristian i 1619 sendte ham ud paa den Færd til det nordlige Ishav, som vei ikke skulde føre til det ønskede Maal, men netop blev navnkundig ved de Ulykker, der ledsagede den, og ved det personlige Mod og den Standhaftighed, hvormed Lederen af den søgte at raade Bod paa dem.

4. Nordvestpassageii.

Den Opgave, som Kongen paa dette Togt stillede Jens Munk, maaske efter dennes eget Forslag, var at finde »Nordvestpassagen«, d. v. s. en Søvej fra Atlanterhavet nord om eller tværs igennem Nordamerika ud til Stillehavet; ad en saadan haa-4. Noi'dvestpassagen.

bede man nemlig i Datiden at faa en langt kortere Forbindelsesvej mellem Evropa og Østasien end de hidtil

kendte svd om- Amerika og den gamle Verden. Saaledes skriver en samtidig Forfatter*) : Thi det kan jo Fornuften sige én, og enhver kyndig Skipper kan lettelig forstaa, at en saadan Fart. naar den kom i Stand, maatte være to Tredjedele kortere end den, som Spanierne og Portugiserne med megen Omvej har (ulgU. Tanken om at finde en saadan Genvej var ikke nv; den var dukket op, saa snart som man havde faaet Vished for, at Amerika var et nvt, selvstændigt Fastland, og ikke. som man først troede, simpelthen den gamle Verdens Østkyst. Allerede i første Halvdel af det 16. Aarhundrede havde Opdagere fra forskellige Lande søgt efter Nordvestpassagen, ganske vist uden at finde den; men dens Tilværelse tvivlede man ikke om. og paa de fleste større Verdenskort fra Datiden var der afsat et saadant Stræde. An ran strædet, som man paa Grundlag af et misforstaaet Sted i Marco Polos**) Rejseskildring troede skilte Asien fra Amerika. Man tænkte sig nemlig som oftest det nordøstlige Asien strækkende sig helt ind over det nordlige Nordamerika, hvorfor Anianstrædet gærne tegnedes som et langt smalt Sund, der fra det nordøstlige Atlanterhav førte lige mod Vest ud til Stillehavet; paa et Kort fra 1540 stod der endog ligefrem at læse: »ad denne Vej kommer man til Molukkerne« (Krydderiøerne i den østlige Del af den ostindiske Øflok). Det gik her

•) Megiserus: Septenfrio Novanttquwi. Leipzig 1613 (S. 372). "*) Veneziansk Rejsende i 13. Aarh. (se * Folkelæsning Nr.

207; G. Bang, Marco Polo, 1895».24

som saa ofte i Geografiens Historie, at Korttegnerne med Hensyn til de ukendte Dele af Jorden lod sig lede af deres egne Ønsker og Forhaabninger i Mangel af virkelig Viden. Det laa da nær ikke at opgive Søgningen, saa meget mere som Paven allerede før Aar 1500 havde givet Spanierne og Portugiserne Eneret til at sejle paa de af dem opdagede Lande henholdsvis mod Sydvest og Sydøst, en Ret, som ingen af de andre evropæiske Stater tænkte paa at gøre dem stridig før ved Slutningen af det 16. Aarhundrede.

Det var engelske Søfarere, som i anden Halvdel af det 16. Aarhundrede genoptog Planerne om at søge efter den nordvestlige Søvej. Paa sine 3 Rejser i Aarene 1576—78 trængte Martin Frobis her op i det brede Farvand mellem det sydlige Grønland og Nordøstamerika og opdagede den Bugt. som nu bærer hans Navn*), men som han tog for et Stræde, og saa sikker var han paa her at have fundet den attraaede Gennemgang mellem Amerika og Asien, at han paa sit tredje Togt havde Tømmer, Skyts og Forraad med for at bygge Fæstningsværker der oppe ved Indløbet til det vigtige Stræde; thi Farten igennem det skulde alene forbeholdes Englænderne. Ulykkeligvis blev det Skib, som havde Tømmeret om Bord. knust mellem Ismasserne, saa Planen om Befæstning maatte opgives, og da det ikke paa nogen af Rejserne var lykkedes Frobisher at komme stort længer ind i »Strædet« end til Mundingen, tabte man Tilliden til det. — Først 1862

*) Med Hensyn til dette og de i det følgende nævnte Steder i og nord for det nordlige Nordamerika henvises til Kortene S. 51 og 95.4. Noi'dvestpassagen.

.25

er det blevet paavist, at >Frobisher-Strædet« i Virkeligheden er en lukket Bugt.

Nogle Aar senere udrustede et Selskab af Købmænd i London en nv Ekspedition under Ledelse af den udmærkede Sømand John Davis, der 1585 løb op langs Grønlands Vestkyst i det Farvand, som nu kaldes Davis-Strædet. og som han paa to følgende Togter i 1586 og 87 undersøgte nøjere:

Kig. 1. Vest evropæisk Søskib fra omtrent 1K0<>.

paa det sidste naaede han op til tæt syd for det nuværende Upernivik paa Grønlands Vestkyst (72° 42' n. Br.), og han kom til den Slutning, at »Passagen er højst sandsynlig og let at udføre«. Forskellige Forhold, bl. a. den spanske »Armadas* (uovervindelige Flaades) Tog mod England i 1588, hindrede dog Davis i at fortsætte sine Forskninger.

Den næste betydelige Opdager i de nordvestlige Polaregne var Henry Hudson, der som før nævnt26

i Aarene 1607—09 havde været udsendt for at søge efter Nordøstpassagen. Da hans Mandskab paa den sidste af disse Rejser, som han foretog i det hollandsk-ostindiske Kompagnis Tjeneste, tvang ham til at vende om ved Novaja Semlja, vendte han sig i Stedet imod Vest og opdagede saaledes i det østlige Nordamerika den store Flod, der endnu har Navn efter ham. 1610 vendte han tilbage til England og blev her af formaaende Landsmænd sat i Stand til at foretage en ny Rejse for at søge efter Nordvestpassagen. Han satte sig for at udforske det brede Indløb, som allerede Frobisher havde lagt Mærke til noget syd for »Frobisher-Strædet«, og ud fra hvilket der ifølge Davis's Iagttagelser løb en rivende Strøm, hvad jo maatte tyde paa videre Vandforbindelse mod Vest, men som endnu ikke var fuldstændig undersøgt, hvorvel den engelske Søfarer George Weymouth i 1602 var trængt et langt Stykke vestpaa i det. 1610 ståk da Hudson i Søen og trængte under stadig Kamp med de vældige Masser af Drivis ind i den østlige Del af det efter ham opkaldte Hudson s-S træ de og dets sydlige Forgrening, Ung av a - Bugten. Fra denne banede han sig Vej videre mod Vest gennem det 110 danske Mil lange Stræde og naaede saaledes ind til det store Indhav, som skyder sig ned i det nordøstlige Nordamerika og senere efter sin Opdager med Rette fik Navnet Hudsons-Bugten, men som denne selv kaldte Mare Magnum, det store Hav, hvilket Navn det vei kunde fortjene, da dets Overflade maaler omtrent 18.000 □ Mil (Norge og Sverrig er tilsammen kun 14.000). Hvad enten Hudson har holdt det for selve det stille Hav eller kun en østlig Forgrening deraf, var del jo i all Fald en i4. Noi'dvestpassagen.

højeste Grad lovende Opdagelse: hvor han saa hen mellem Syd og Vest, mødte Øjet ingensteds noget Fastland: Nordamerikas Fastland syntes at være omsejlet. Hudson satte nu Kursen mod Syd ned langs Labradors Vestkyst, indtil hans Skib i Novbr. 1610 frøs inde nede i den sydligste Bund af den Bugt, som efter en senere Opdager har faaet Navnet James-Bugten, hvor han nødtes til at overvintre. Til Trods for. at den sydlige Del af Bugten ligger paa samme Breddegrad som London, er Vinteren der ovre dog saa lang og stræng, at Bugten i Almindelighed ikke er sejlbar længer end fra Juni til Oktober. Først i Juni det næste Aar slåp han igen løs og styrede mod Nord. fast. besluttet paa at fortsætte sine Forskninger videre mod Vest. Men imidlertid brød den længe ulmende Misfornøjelse med hans Strænghed ud i aabent Mytteri iblandt hans Mandskab, og den store Opdager blev tillige med sin unge Søn og 6 andre sat ud i en Baad og prisgivet til den uundgaaelige Undergang. Anstifterne af Mytteriet fik for øvrigt kort efter Løn som forskyldt, idet de blev dræbte under en Strid med de indfødte Eskimoer paa Digg es-Øerne, som ligger i den vestlige Munding af Hudsons-Strædet. Skibet fortsatte imidlertid Hjemrejsen og kom i god Behold til England.

Hudsons Bejse til det fjærne Nordvest og hans sørgelige Skæbne vakte overalt den største Opsigt og Deltagelse i alle geografisk interessede Kredse, og allerede 1612 blev hans Kort over de af ham opdagede Farvande med en Forklaring paa Hollandsk udgivet af den ansete hollandske Korttegner Hessel Gerritz, der yderligere samme Aar udgav en kortfattet. ligeledes med Kort udstyret, latinsk SkildringDen danske fsliavsfarer Jens Munk.

Fig. 2. Hessel Gerritz's Kort over Hudsons Opdagelser (1612). Længst til højre for neden ses Irland og en Del af Storbritannien og for oven Island; i Midten Grønland med det engelske Kongevaaben. Den 0 (»Frisland«), der er tegnet øst for Grønlands sydlige Del, er ikke til i Virkeligheden. Foruden Længde- og Breddegrader gennemkrydses Kortet af Kompaslinier, der udstraaler fra Kompasroser. Gengivelsen er omtrent i af Originalens Maalestok.4. Noi'dvestpassagen.

af Rejsen, som i Løbet af 1612 og 13 oplevede ikke færre end 5 Uplag, foruden at den straks blev oversat paa Tysk og Hollandsk. De faa Linier, hvori Beretningen om selve den vigtige Rejse er sammenfattet, lyder saaledes: Hudson sejlede ud fra England i 1610 og styrede op til Davis-Strædet. »Her fulgte han under 610 Bredde den Vej. der var paapeget af George Weymouth. og udforskede alle de Kyster, som er afsatte paa medfølgende Kort. op til en Højde 63 Derpaa sejlede han mod Syd, ned til 52 hvor han overvintrede. Da han forlod sit Vinterkvarter, løb han op langs den vestlige Kvst til den 60. Grad, og ved at sejle 40 Mil lige frem kom han til et

vidtstrakt Hav. hvor han iagttog mægtige Flodbølger fra Nordvest. Denne Omstændighed indgød Hudson stort Haab om at finde en Gennemgang«; men saa gjorde Mandskabet Mytteri o. s. v. En Indianer, som havde indfundet sig ved Vinterkvarteret, havde været væbnet med »en mexikansk eller japansk cris (Dolk), hvoraf Hudson sluttede, at han ikke var langt fra Mexikot. — Som man ser. er denne Skildring saa kortfattet og ubestemt, at den i Datiden maatte være næsten uforstaaelig, hvis man ikke havde haft det medfølgende Kort (se Fig. 2) til Vejledning. Paa dette ser man i Midten for oven Grønland og midt paa dets vestlige Halvdel Hudsons-Strædet, som mod Syd begrænses af Labrador, midt i hvilken Halvø Gerritz har sat en lang latinsk Lovprisning af Hudsons Daad. Vest for Labrador skyder der sig en lang Bugt mod Syd, den nuværende James-Bugt, i hvis sydlige Bund Hudson altsaa overvintrede. Landet paa Vestsiden af denne gaar i Virkeligheden ikke nær saa langt mod Nord, som Gerritz har

tegnet det (smlgn. Kortet S. 51); men i øvrigt kan man ikke noksom undre sig over dets Nøjagtighed i Hovedtrækkene.

De Nyheder, som Hudsons hjemvendende Skib bragte med, vakte den største Opsigt i England; ingen tvivlede paa, at, man nu var paa den rette Vej, og at man kun behøvede at udsende endnu én Ekspedition for at finde den længe søgte Nordvestvej til Kina. Japan og Indien. Et stort nyt Handelsselskab dannedes under Navn af >De Londonske Købmænds Kompagni til at opdage Nordvestpassagen« med selve den engelske Kronprins i Spidsen og en Række af Englands paa Handelens og Geografiens Omraade betydeligste Mænd som Deltagere, og store Forrettigheder tilstodes det af Regeringen, deriblandt Eneret for stedse til Handel og Sejlads gennem Strædet. Et nyt Togt blev udrustet og afsendt, det snareste ske kunde, under Ledelse af Thomas Button, dels for at søge efter den ulykkelige Hudson, og dels for endelig at tinde den søgte nye Vej. Button afsejlede i 1612, og efter forgæves at have søgt efter Hudson styrede han nu tværs over Hudsons-Bugten mod Sydvest. Til sin store Skuffelse stødte han imidlertid her paa Bugtens Vestkyst, hvorfor han gav det Sted. han først kom til, det talende Navn »det bristede Haab« (Hop♂s Check, o. 600 40 ' n. Br.). Herfra fulgte han Kysten mod Syd til Nelson-Flodens Munding, hvor han overvintrede, og skønt Vinteren forløb ualmindelig mild, saa han kun var indefrossen fra 16. Februar til 5. April, led han og hans Mandskab dog overordentligt, og mange døde, saa han maatte lade det ene af sine to Skibe i Stikken. I sin Vinterhavn iagttog Button. at Flodbølgen under-4. Noi'dvestpassagen.

tiden steg til 15 —IS Fod, hvorat han sluttede, at der alligevel et eller andet Sted maatte være en Vandforbindelse mellem Hudsons-Bugten og Stillehavet. I Foraaret 1613 fortsatte Button sine Undersøgelser i nordlig Retning helt op til o. 65 0 n. Br., men stadig uden Resultat, hvorfor han kaldte sit nordligste Punkt »Ikke længere« (Ne Ultra) som Tegn paa, at han nu opgav alt Haab om Tilværelsen af Gennemgangen; det eneste, der endnu holdt Haabet oppe i alt Fald hos en Del af hans Ledsagere, var den Omstændighed, at man i Hudsons-Bugtens vestlige Del havde iagttaget, at Tidevandet snart kom fra Øst og snart fra Vest. Paa Tilbagevejen lagde han ligeledes Mærke til, at en stærk nordvestlig Strøm løb ned igennem det brede Farvand, som iili kaldes Fox-Kanalen, men som han ikke undersøgte nærmere. Sidst i September 1613 var Button tilbage igen i England.

Her var Skuffelsen saa meget større, som man allerede af Ekspeditionens lange Fraværelse havde draget den Slutning, at Maalet var naaet. Imidlertid. alle Muligheder kunde dog endnu ikke siges al være udtømte, hvilket rimeligvis var Grunden til. at der aldrig blev udgivet nogen officiel Beretning om Buttons Rejse for ikke derved at vejlede andre Folk; det utrættelige Kompagni udsendte da ogsaa straks et nyt Togt under en Kaptejn Gibbon, som havde været med paa Buttons Togt, og da denne slet intet udrettede, i 1615 atter et. hvis Leder var Robert B y 1 o t, medens den udmærket dygtige W i 11 i a m B a f-I i n deltog som Lods. Disse to rettede nu deres Undersøgelser mod Fox-Kanalen, som jo ifølge Buttons Meddelelser syntes at give uoget Haab: men de tæt sammenpakkede Ismasser hindrede dem i at ud-32

forske mer end den sydligste Del al' den, og deres Iagttagelser af Strømninger og Tidevand gav et trøstesløst Resultat, om de end ikke var tilstrækkelige til at udelukke ethvert Haab. Men Baffin var overbevist om, at der ikke var mer at stille op paa dette Punkt, og efter Hjemkomsten skrev han: »Utvivlsomt er der en Passage; dog er jeg i Tvivl, om det saakaldte Hudsons-Stræde fører ind til den, og jeg formoder, at det ikke er Tilfældet; men noget afgjort tør jeg ikke udtale derom.« Det kan her straks tilføjes, at det senere har vist sig. at Fox-Kanalen virkelig fører op til en »Nordvestpassage« (igennem Fury- og Hecla-Strædet).

Heller ikke dette mislykkede Forsøg havde kunnet udtømme Kompagniets Tillid til et endeligt heldigt Udfald af Forskningen, og allerede det næste Aar, 1616, var en ny Ekspedition rede til at afgaa. igen under Baffins og Bylots Ledelse. De opgav altsaa nu fuldstændig Hudsons-Bugten og vendte sig i Stedet derfor lige mod Nord op igennem det af Davis opdagede Stræde. Langs den grønlandske Vestkyst trængte de videre helt op til Indgangen til Hvalsundet og Smiths Sund (77° 30' n. Br.), hvor de maatte vende, og de lagde nu Tilbagevejen ned langs den amerikanske Side af det store Vand, de havde opdaget nord for Davis-Strædet, og som fik Navnet Baffins-Bugten. Paa denne Vej kom de forbi Indløbet til et Sund. som Baffin gav Navnet Lancaster-Sundet, og her stod de i Virkeligheden foran Indgangen til den nordvestlige Gennemgang, som dog først i 1850 blev paavist af Mac Clure. Men Isen hindrede dem i at undersøge det, og »fra Lancaster-Sundet af«, skriver Baffin, »begyndte vort Haab om at finde Passagen at blive mindre for .hver Dag.«4. Noi'dvestpassagen.

.33

Han vendte hjem med den Forvisning, at Bai'fins-Bugten var lukket af Land paa alle Sider, og straks efter Hjemkomsten skrev han til en af Kompagniets Ledere klart og afgjort: Der er ingen Passage nord for Davis-Strædet.«

Saaledes stod altsaa Forskningerne efter Nordvestpassagen. da Kong Kristian den 4. besluttede at deltage i dem. Det ser for øvrigt ud til, at Kongen allerede tidligere har syslet med saadanne Planer, rimeligvis i umiddelbar Forbindelse med de 3 Grønlandstogter, han havde udsendt 1605—07. I disse havde bl. a. deltaget en engelsk Styrmand James Hall, som efter sin Tilbagekomst synes at have afgivet en Slags Betænkning om Muligheden af en nordvestlig Vej til Indien, hvad enten det nu var af egen Drift eller paa Opfordring af Kongen. Det paagældende Aktstykke, som nu opbevares i Rigsarkivet og paa Bagsiden bærer Paaskriften: > Mester Haldz engelske Styrmand hans Relation om Amerika*, er dog næppe ført i Pennen af Hall selv, da det er skrevet paa Dansk med enkelte latinske Vendinger indblandede. Det gaar ud paa. at Hall, -der han var nu seneste Gang i Grønland«, under 70—75 Graders Bredde iagttog en stærk nord-vestgaaende Strøm, hvorfor »det ikke er muligt andet, end der er en rum Sø ved Anianstrædet og ikke saa snævert, som det findes i Søkortet og Globen; thi der. som Vand staar paa Globen, der er rumt Hav og Vand«, og for øvrigt er mange Bøger og Autoriteter af den Mening, at man kan komme gennem Anianstrædet«. -Desuden«, tilføjer Hall. »vilde han forsøge at gaa mod Vest paa 61 Grader, fordi han tror, at der ogsaa dér er en Vandvej igennem. Naar man er kommen igennem34

Strædet, er man tæt ved Katai*), Kina og Tartar-havnene og i Nærheden af Ostindien. Vei at mærke, det er kun den femte Part saa langt som den anden Sejlads er« (d. e. Vejen syd om Afrika eller Amerika).

Aktstykket er.ikke dateret, men Udtrykket »der han var nu seneste Gang i Grønland« synes at tyde paa, at det er affattet umiddelbart efter 1607. Hud-sons Rejse nævnes ikke, hvilket dog sikkert vilde være sket, hvis det var nedskrevet efter den; thi ved den anden Gennemgang, under 61 som Hall nævner, sigtes utvivlsomt netop til Hudsons-Strædet, hvis østlige Munding jo for længe siden havde tildraget sig Opdagernes Opmærksomhed. Detle viser altsaa, at Affattelsestiden maa være før 1610. — Kong Kristian følte sig imidlertid paa dette Tidspunkt ikke opfordret til at udsende noget nyt Opdagelsestogt; derimod lykkedes det Hall for engelske Penge at faa bragt en ny Grønlandsekspedition i Stand i 1612, paa hvilken han imidlertid selv døde.

Men nogle Aar efter genoptog Kongen Planerne om at søge efter Nordvestpassagen, og denne Gang blev det til

Alvor. Han havde, som før er fortalt, i 1618 udsendt Ove Gjedde til Ostindien og knyttede vistnok store Forventninger om at vinde Kolonier til hans Færd; en kortere Søvej til disse vilde altsaa være meget værdifuld, og selv uden disse vilde den kunne faa stor Vigtighed for Danmarks Handel. End videre havde Kongen allerede tidligere genvundet Grønland; en mulig Opdagelse af Passagen vilde selvfølgelig i disse Egne væsentlig styrke del Søherredømme, som han gjorde Fordring paa over

*) Marco l'olos Navn for en Del af det nuværende Kina.4. Noi'dvestpassagen.

de nordlige Have, men i hvilket de engelske Nordvestrejser let kunde gøre et temmelig stort Afbræk, hvad enten de lykkedes eller ej. Det kunde maaske synes, at det var et uheldigt Tidspunkt at iværksætte et sligt Foretagende paa, og at et nogenlunde nøje Kendskab til de engelske Opdageres Rejser paa Forhaand maatte tale imod Muligheden af et heldigt Udfald. Men for det første er det netop et Spørgsmaal, hvor meget man i Danmark har kendt til disse Togter i Enkelthederne, og for det andet var der trods alt endnu adskillige Punkter, som langt fra var saa nøje undersøgte, at det paa den Tid kunde kaldes haabløst at søge dér. Ganske vist havde en Autoritet som Baffin udtalt sig mod Muligheden af at naa noget Resultat ad Baffins-Bugten og Fox-Kanalen; men selv om dette ikke havde været Tilfældet, var der dog ikke stor Sandsynlighed for, at det skulde lykkes at finde nogen for Is fremkommelig Vej i nordlig Retning. Derimod var endnu store Dele af Hudsons-Bugtens Syd- og Vestkyster helt ukendte eller dog kun lidet kendte — kun Button havde besejlet noget af dem. og selv i de Egne, hvor han havde været, troede endnu mange, endog i England, at en Gennemgang kunde findes. Men tilmed har Buttons Rejse rimeligvis kun været temmelig overfladisk kendt i Danmark : der forelaa jo ingen fuldstændig trykt Beretning om den, og Udlændinge har derfor med Hensyn til den sikkert især været henviste til den kortfattede Fremstilling, som findes i et stort engelsk-Værk*) af Samuel Purchas, der ogsaa deri gør Redo for de andre ham bekendte Nordvest-Rejser. Af

+) Pilgrimage. 3. Udg. 1617, S. f»2640 Den danske Isliavsfarer Jens Munk.

dette Værk udkom 3. Udgave i 1617, kun 2 Aar før Jens Munk tiltraadte sin Rejse, og Slutningen af Afsnittet om Nordvestpassagen lyder saaledes: »Button sejlede ind gennem Hudsons-Strædet, og idet han lod Hudsons-Bugten*) ligge i Syd, sejlede han omtrent 200 Mil**) mod Sydvest over et Kav, som var mer end 80 Favne dybt, uden at se Land, og til sidst fandt han, at det var en anden stor Bugt. Efter megen Sygdom og Elendighed under Overvintringen og til Trods for, at han blev nødt til at efterlade det store Skib, gennemsøgte han hele Buglen med stor Omhu, endogsaa tilbage igen, næsten til Diggés's 0, nær ved hvilken han fandt, at her kom den store og stærke Flodbølge fra Nordvest, som føder begge disse vældige Bugter« .... »Da den Omstændighed, at Flodbølgen kom fra Nordvest. gav Haab om en Passage, blev i Marts 1614 Kaptejn Gibbon udsendt paa denne Opdagelse« . . . »Vi vil derfor forlade dette udstrakte Hav, som kaldes Buttons Bugt, med de store Øer og nogle Steder, som endnu ikke er fuldstændig opdagede, indenfor og hinsides (d. e. vest for) Hudsons-Strædet;-......»Saaledes ser vi, at Davis-

Strædet ikke er en Passage, men en Bugt, og det er usikkert, hvad Hudson s Bugt er, idet del er opdaget, at der paa de fleste Steder ikke findes nogen Udgang derfra. Dog er Haabet endnu ikke ganske slukt: vi maa se, hvad der er Guds Vilje, og afvente fremtidige Opdagelsesrejser efter denne Passage. Det lader til, at største Delen af

*) Navnet Hudsons-Bugten brugtes i Førstningen kun om det store Ind havs østlige Del.

**) De her nævnte Mil er engelske leagues, hvoraf én er omtrent 3/4 dansk Mil.

Fig. 3. Verdenskort af Hessel Gerritz (1K12). Som man ser. er Egnene om begge Poler aldeles ukendte, og paa den sydlige Halvkugle tillige Auslrallandet «'g Verdenshavenes sydlige Dele, skont Gerritz ganske vist i Overensstemmelse med Datidens Meninger har tf g net et vældigt ukendt sydligt Fastland, der paa sine Steder næsten naar op til Ækvator (o. halv Størrelse).38

Havet i de nordlige Egne hinsides Ny Fundland er opfyldt af Øer, en vildsom Labyrinth for Opdageren.«

Man ser af de anførte Udtalelser tydelig, hvor mangelfuld Kundskaben om disse Egne endnu var, og hvor lidt selv de mest oplyste Mænd i Datiden kunde sige med Sikkerhed om Farvandene nord og nordøst for Amerika. Og endelig maa man dertil huske paa, at saa at sige hele det indre af det nordamerikanske Fastland og det meste af dets Vestkyst endnu paa den Tid var ganske ukendt. Dette fremgaar bl. a. tydeligt af omstaaende Gengivelse af et lille Verdenskort, der ogsaa hører til Hessel Gerritz's Flyve-skrift om Hudson: som man ser, mangler hele det, nordvestlige Amerika. Asiens Nordøsthjørne er for øvrigt tegnet mærkværdig rigtigt; men da ingen Evropæer endnu havde været der oppe, er det kun en glimrende Gætning. Paa det nuværende Be-ringsstrædes Plads læses Fretum Anian, d. e. Anian-slrædet.

Selvfølgelig har Kong Kristian og Jens Munk gjort, hvad de kunde, for at skaffe sig Kundskab om de engelske Rejser; men da Kongens Instruktion (Forskrift) for Rejsen ikke mere er til, er det ikke muligt for os at afgøre, hvor meget de har kendt til dem: det eneste, der i den Retning bestemt kan paavises, er, at Jens Munk har kendt Hudsons Rejse, og det ligger nær at formode, at han havde sin Kundskab om den fra Hessel Gerritz's Kort og Flyveskrif't, der jo gav en udmærket Vejledning indtil Hudsons-Bugten, men heller ikke længer (se S. 28). Hvad man i Danmark har vidst om Buttons og Baffins Rejser, har sikkert indskrænket sig omtrent til det, man kunde læse sig til i det nysnævnte4. Noi'dvestpassagen.

Værk af Purehas. samt hvad man ad mundtlig Vej har kunnet skaffe sig at vide, hvad dog næppe kan have været synderlig indgaaende eller nøjagtigt. Vi maa altsaa se de væsentligste geografiske Forudsætninger for den danske Nordvestfærd i de Oplysninger. der kunde hentes hos Hessel Gerritz og Purehas.

Af det foran fremstillede vil det kunne skønnes, at der endnu 1619 ingen Grund var til at opgive Haabet om Tilværelsen af en Nordvestpassage, og at det var naturligst at søge Indgangen til den i II udson s-Bugtens syd- eller vestlige Egne: og Jens Munks Instruktion har da utvivlsomt ogsaa gaaet ud paa netop dette.

."). Jens Munks Oprejse til Hinlsons-Rn^ten Hilt).

Til at lede et saadant Foretagende kunde Kongen sikkert ikke blandt sine Søofficerer have fundet nogen, som var bedre skikket end Jens Munk. Han havde jo allerede megen Erfaring i Sejlads i de nordlige Vande, om han end ikke havde været i den Del af Atlanterhavet, »om han nu skulde besøge. Han savnede ganske vist Uddannelse i Sø-mandskunstens videnskabelige Side. der var saa vigtig især paa et saadant Togt: men denne Mangel opvejedes dog til Dels ved hans indgaaende Kendskab til det praktiske Søvæsen og hans andre Egen-skalær. Paa hvilke Vilkaar han har paataget sig Tjenesten, vides ikke: men da han nu var Familie-40

fader — hans Hustru hed Katrine Adriansdatter — har Kongen bl. a. vei nok lovet ham at sørge for hans Familie, ifald nogen Ulykke skulde tilstøde Togtet ; i alt Fald ser vi, at Kongen d. 8. April 1619 paalægger Rektoren for Sorø Akademi, Hans Steffensen, at optage to af Jens Munks Sønner paa Skolen, saa snart der var Pladser ledige.

For yderligere at sikre et gunstigt Udfald af Ekspeditionen tog Kongen to Englændere i sin Tjeneste som Styrmænd. Den ene af disse, William Gordon, havde deltaget i flere Rejser i det nordlige Ishav, saaledes bl. a. i den førnævnte James Hall's Togt til Grønland i 1612; men i Hudsons-Bugten synes han ikke at have været før. Han var dog personlig kendt med Baffin og forskellige andre af de engelske Polarforskere og har altsaa haft Lejlighed til ad den Vej at faa Kundskab om disse Egne, og utvivlsomt er han bleven godt anbefalet til Kongen som en paa dette Omraade kyndig Mand. Den 29. Marts 1619 fik han Styrmands Bestalling i den danske Flaade, pligtig til at tjene naar og hvor som helst det blev ham paalagt, med en Løn af 50 Rdlr. maanedlig, og »saafremt fornævnte Willumb Govrdon den Passage, som vi hannem naadigst befalendes vorder at opsøge ved Guds den Almægtigstes Hjælp og Ledsagelse, kan finde, haver vi naadigst bevilget hannem til Recompense at skulle have

to Tusinde Rigsdaler.« — Den anden engelske Styrmand, John Walson, som Kongen i den Anledning forhyrede, kendes ellers ikke, men maa ogsaa have nydt en vis Anseelse som Polarforsker og Sømand.

Til Togtet udrustedes to af Flaadens Skibe, en lille Fregat, der bar Navnet »Enhjørningen' (d.5. Munks Oprejse til Hudsons-Bugten 1619. il

e. Narhvalen), og .lagten jLam prenen , et at de ved Elfsborg tagne svenske Skibe. Efter Tidens Skik har Jens Munk sikkert selv tilset deres Til-takling og øvrige Udrustning. Mandskabet talte ved Afrejsen i alt paa det større Skib 48, paa det mindre 16, altsaa i det hele 64 Mand. Til Løjtnant (Næstkommanderende) paa »Enhjørningen« havde Jens Munk den »ærlige og velbyrdige« Mourits Stygge, altsaa en Adelsmand; som første Styrmand Will. Gordon og som anden Styrmand Hans Brok. der havde tjent under ham paa hans Hejse til Novaja Semlja 1610; som »Skipper- (Navigatør) paa »Enhjørningen« tjente Jan Olufsen. xLamprenen* førtes af Skipper Jens Henriksen, med Watson og Jan Petersen som Styrmænd. End videre deltog Hr. Hasmus Jensen i Ekspeditionen som Kapellan ogBartskærerne Gasper Caspersen og David Velske som Skibslæger; de to sidstes lægevidenskabelige Indsigter viste sig des værre at være meget ringe, de har næppe forstaaet stort mere end Saarbehandling. Endelig skal nævnes som Deltager Erik Munk. en Søn af Jens Munks i 1617 afdøde Broder Niels, men i hvilken Egenskab han kom med. vides ikke. — Hele Udrustningen, foruden selve Skibene, kostede Kongen over 5000 Rdlr.

Jens Munk har selv skildret sin Rejse udførlig i sin i 1624 udgivne Bog Navigatio Septentrionulis eller, som han selv oversætter det. Nordvestiske Seiglads«*), hvis Ord i det følgende ofte vil blive anførte, dog med Nutidens Skrivemaade. Den

*) Navigatio Septeutrio)uilis betyder »Sejlads mod Nord. eller maaske »norden om« (nemlig Amerika). Udtrykket »Nordvestiske Seiglads« bor maaske rettest opfattes som: Sejlads for at søge efter Nordvestpassasjen.42 Den danske Isliavsfarer Jens Munk.

lille Bug er udstyret med ei Kort og to Billeder i tarvelige Træsnit, som gengives her i dette Skrift. Desuden opbevares paa Universitetsbibliotheket i København endnu et af Munk selv nedskrevet Haandskrift af Rejseberetningen, der i det hele stemmer nøje overens med hans trykte Fremstilling.

Søndagen den 9. Maj 1619 stod Jens Munk ucl i Sundet med sine to Skibe og tiltraadte dermed sin Rejse. Samme Dag indfører Kongen i sin Dagbog: »Sejlede Enhjørningen og Lamprenen paa den Sejlads norden om. Den Almægtigste give del til Lykke!«, og Jens Munk selv har i det nysnævnte Haandskrift i denne alvorlige Stund udøst sit Hjærtes Haab og Frygt i følgende lille Bøn, der ligesom liere andre senere viser os ham som en retsindig, ydmyg og oprigtig troende Mand: »0, du Guds Lam, som bærer Verdens Synder, forbarm dig over os og forlen os naadig en god Vind og send os vei did, som vi gærne ville være, saa hans kongelige Majestæts Tog og Rejse kan blive vei forrettet, saa jeg kan fortjene Tak og have en naadig Herre og Guds Naade, Venskab og en god Samvittighed, saa jeg ikke gør min Næste nogen Overlast videre end mig naadigst befalet er! Gud ledsage mig paa alle mine Veje og være altid min Ledsager og rette Vejviser, for sit hellige Navns Skyld! Amen!«

Endskønt det vistnok af Jens Munk blev holdt for et godt Varsel, at Rejsen blev tiltraadt paa en Søndag, maatte han ligge en hel Uge og vente paa Vind for at komme nord ud al Sundet; først den paafølgende Søndag, som netop var Pinsedag, lvk kedes det. 2 Dage senere sprang en Mand over Bord i Kattegat og druknede, og allerede ved Norges Sydspids sprang Jagten læk, som Følge af at5. Munks Oprejse til Hudsons-Bugten 1619. il

Tømmermændene ved Skibels Udrustning lil Rejsen havde ladet Ire Naglehuller aabne og kun fyldt dem med Reg. Jens Munk maatte derfor løbe ind i Karmsund ved Norges Vestkyst for at faa denne Fejl udbedret, og da der her døde endnu en af hans Folk, en Bødker, maatte han paamønstre tre Mand i de afdødes Sted. Fra Karmsund styrede han dernæst mod Vest over til Shetlandsøerne og Færøerne, og den 20. Juni fik han Grønlands Østkyst i Sigte tæt nord for dettes sydlige Forbjærg, >som de engelske kalder Kap Farvel, og ligger paa 60 Grad 30 Minutter*); uden Tvivl, den, som gav Stedet samme Navn, agtede ikke mere derhen at komme. Og er det søndre Kap af Grønland et højt Land og meget takket og ujævnt, med høje skarpe Fjælde: dog kunde saadanne høje

Fjælde ikke have deres rette Aftegnelse og visse Kendelse for den mangfoldige Is, der ligger paa dem, som gør samme Land ganske ukendeligt.«

Fra Grønlands Sydspids satte Jens Munk nu sin Kurs mod Nordvest tværs over Davis-Strædet, som han til Ære for Kristian den 4., men med Urette, omdøbte til Fretum Regis (paa hans Kort**) fejlagtig slavet Reij), d. e. »Kongens Stræde«, et Navn, der dog som bekendt aldrig har vundet Hævd i Geografien. Den 8. Juli flk man »Landet paa den Ame-

*) Kap Farvels sande Bredde er 59" 45'. Det var Davis, der havde givet det dette Navn. Til Sammenligning anfores, at Kristiania ligger 590 55' og Skagens Fyr-taarn paa 57 0 44 ' 09 " n. Br.

**) En Gengivelse af Jens Munks Kort tindes S. 50; lil Sammenligning er der lige over for det stillet et Kort over de tilsvarende Kgne, saaledes som de fremtræder paa Nutidens Kort.44

riske Side« i Sigte, men kunde ikke naa ind til det paa Grund af Is, og »den 9. Juli om Natten var det saadan Taage og stor Kulde, at der hang kvarterlange Istapper i Takkelagen, saa at ingen af Folkene kunde bjærge sig for Kulde. Endnu samme Dag, førend Klokken var tre efter Middag, skinnede Solen der sammesteds saa hed, at Folkene kastede deres Bulfangere (Overklædninger), og en Part Trøjerne med.« — Allerede her maa Jens Munk have lagt Mærke til den paafaldende Forskel, der er mellem det milde Øvejrlig ved Norges Vestkyst, som skyldes Golfstrømmens Indvirkning, og det barske Klima i de grønlandske Farvande med deres kolde Polarstrømme.

Som det før er sagt, bød Jens Munks Instruktion ham vistnok at søge efter Nordvestpassagen inde i Hudsons-Bugten; han skulde altsaa ind gennem Hud-sons-Strædet, hvis Indløb ligger lige Vest for Grønlands Sydspids. Naar han fra dette sidste Sted styrede mod Nordvest, var det, fordi Instruktionen angav Pladsen for Indløbet til 62x/2et Par Grader for nordligt. Saaledes kom han da i Stedet for Hudsons-Strædet op til Frobisher-Bugten, og da han ikke genkendte Stedet som denne, gav han det Navnet »Is fjordene«. Efter at have forvisset sig om ikke at være paa den rette Vej fulgte han nu Landet mod Sydøst, og saaledes naaede han efter nogle Dages Forløb ned til det virkelige Hudsons-Strædes østlige Munding. Det sydligste Punkt (det nuværende Kap Best) paa den store Resolution-Ø, som ligger lige nord for Indløbet, men som han næppe har erkendt for en 0, kaldte han efter sig selv »Munkenæs«, og selve Hudsons-Strædet, som han selv nævner under dette Navn, omdøbte han til Fretum Christian5. Munks Oprejse til Hudsons-Bugten 1619. il

(ri. e. Kristians-Strædet). Intet af disse to Navne er bevarede paa Nutidens Kort, og til Forsvar for det sidste kan der næppe siges noget som helst, medens Munk sikkert ikke har vidst eller kunnet vide, at allerede Frobisher havde givet »Munke-næs« et Navn. Man maa nemlig huske paa, at det i saa lidet undersøgte Egne var vanskeligt, ja ofte umuligt for senere Søfarere nøjagtig at finde ud af, hvilke Punkter tidligere Opdagere havde besøgt og givet Navn, og tillige var man ikke dengang, saa lidt som før og senere, altfor nøjeregnende med Hensyn til at indføre nye Navne paa Kortene.

Den 12. Juli sendte Jens Munk sin Løjtnant, Mourits Stygge, i Land for at hente Vand og undersøge Landet deromkring. Han kom tilbage om Aftenen med Vand; men da han ingen Ankerpladser havde fundet, som var sikre for Isen, maatte Skibene igen staa ud i det af Drivis tæt opfyldte Stræde. Den næste Aften blev de fuldstændig indesluttede og kom i den største Fare for at blive knuste af Ismasserne, hvorfor Jens Munk lod Sejlene tage ind og Skibene lægge langskibs med hinanden; paa et af de Billeder, der ledsager hans trykte Rejseskildring, har han givet en dog ikke ret meget oplysende Fremstilling af Stillingens Farlighed (se Fig. 4 til højre). »Lamprenen« led ganske vist noget Havari; men det lykkedes straks at istandsætte Skibet, og i Dagningen den 15. Juli slåp han igen løs. Han fortsatte saa Sejladsen langs Nordsiden af lludsons-Strædet, indtil han fandt en god Havn, hvor han ankrede op: paa Land fandt man Spor af Eskimoer.

>Den 18. Juli, som vi laa bag en Holm i Skjul med Skibet og Jagten, formærkede vi. at der var46

Folk paa den søndre Side af Havnen, hvorfor jeg straks bemandede min Baad og foer selv personlig med derhen. Der Landsens Folk, som der da vare, fornumme, at jeg kom til Landet til dem, blev de staaende stille, og havde lagt deres Vaaben og hvad andre Redskaber, de havde, bag nogle Stene. Og der jeg nu kom til dem, da hvad Reverents (Hilsen)

Fig. 4. Munks Skibe i Hud sons-Strædet. Til højre: Skibene i Nød mellem Isen; til venstre for oven: Mødet, med Eskimoerne, neden for: et Rensdyr skydes.

jeg dem beviste, den samme beviste de mig igen udi lige Maade; men de hulde sig flitteligen imellem mig og den Plads, hvorpaa deres Vaaben laa. Jeg gav ogsaa vei Agt paa denne og forføjede mig derhen og tog deres Vaaben og Værktøj op i min Haand og besaa det; da lod de sig straks mærke, at de heller vilde miste alle deres Klæder5. Munks Oprejse til Hudsons-Bugten 1619. il

og være nøgne, førend de vilde miste deres Vaaben og Redskaber, og pegte paa Munden, givende dermed til Kende, at de med samme Vaaben og Redskaber skulde søge deres Føde. Der jeg samme deres Vaaben og Værktøj igen nedlagde, sloge de Hænderne tilsammen og saa op til Himmelen og teede sig meget lystige og glade. Derefter forærede jeg dem Knive og allehaande .lærnsager, og iblandt andet gav jeg en af dem et Spejl; men han vidste intet, hvad det var, hvorfor jeg tog det fra ham og holdt det op for hans Ansigt, at han kunde se sig selv. Der det skete, greb han Spejlet hastigen fra mig og ståk det udi sin Barm. Derefter forærede de mig i lige Maade igen af. hvad de havde, som var adskillige Slags Fugle og Sælflæsk. Og var deten af mine Folk, som under sit Ansigt var meget brunagtig og havde sort Haar; den tog de alle-sammen udi Favn, menende visseligen, at han var en af deres Landsmænd og Nation. Hvorledes disse Folk var skikkede, og hvad deres Vaaben og Redskaber var, deraf findes Afbildning udi denne hos-følgende Tavle« (se Fig. 4 til venstre for oven).

Om Aftenen gik Skibene under Sejl igen for at prøve paa at bane sig Vej gennem Isen: men da dette viste sig .umuligt, vendte de den næste Dag tilbage til den nys forladte Havn. Munk haabede at kunne fortsætte Samkvemmet med de Indfødte og indhente nærmere Oplysninger om dem: men skønt de havde efterladt en Del Fiskeredskaber ved Havnen, viste dog ingen af dem sig mere, hvoraf han drager den Slutning, »al de uden Tvivl have (Ivrighed over sig. som dem maa have forbudet at komme til os igen.« Munk brugte da Tiden til at forsyne sig med Vand, lade Folkene vaske deres52 Den danske Ishavsfarer .lens Munk.

Klæder og gøre Jagt paa Rensdyr, »som paa den Sted fandtes mangfoldige« (se Fig. 4 til venstre for neden). Til Minde herom gav han Havnen Navnet »Rensund« og lod »opsætte Kongelig Majestæts Vaaben og Navn Christianus Quartus« til Tegn paa, at han tog Landet i Besiddelse for den danske Konge. Til dette Brug har han rimeligvis hjemme fra medført Stenstøtter eller Træstolper mærkede med Kongens Vaaben og Navnetræk, og paa hans Kort finder man ogsaa her og flere andre Steder et kronet C med indskrevet Firtal. Hvor Rensund skal søges, kan ikke siges med Sikkerhed, biot at det maa være et Sted paa Hudsons-Strædets Nordkyst i Nærheden af de saakaldte mellemste Savage-Øer, rimeligvis mellem Fastlandet og en lille 0.

Den 22. Juli hen imod Aften gjorde Munk sig igen sejlklar; inden Afrejsen lod han Knive og andre Jærnsager henlægge som Gaver til Eskimoerne ved deres Fiskeredskaber og gik derpaa igen til Søs. Men allerede den næste Morgen blev han paa ny indesluttet i Isen, og da det tilmed blæste op til en haard Storm og der løb en rivende Strøm, blev Isskruningen saa stærk, at »Lamprenen« blev helt løftet op af Vandet, saa »man vei kunde lægge sin Haand langs ad Kølen fra den ene Stævn til den anden«. I en hel Uge blev Skibene nu af de vældige Naturkræfter tumlede hid og did. ofte ganske nær ved Holme og Kysterne, saa Munk og hans Folk til sidst opgav al Modstand og »vidste nu ingen flere gode Raad at bruge, men befalede al Sagen i Guds Haand og bade ham inderlig om Hjælp og Bistand, og samme Dag gave vi hver efter sin Evne noget til de fattige.» Den 28. Juli lykkedes det detn med stor Møje at komme i Læ i en lille Bugt5. Munks Oprejse til Hudsons-Bugten 1619. il

mellem to Holme; men da Flodtiden indtraf, begyndte Isskruningen paa ny, og da et vældigt Is-stykke, som stod paa Grund paa 22 Favne Vand, pludselig brast midt itu, frembragte det en saadan Søgang og Rulling, at Jagten nær var bleven slynget paa Grund. Endelig den 31. Juli kom de med højeste Vand ind over nogle Klipper, »som med laveste Vand stod vei fire Favne tørre over Vandet«, og ind i en lille Bugt, hvor det udmattede Mandskab

endelig fandt en højst fornøden Hvile. Under Opholdet her, som varede en halv Snes Dage. sysselsatte Folkene sig med Jagt: de saa vei nogle Rensdyr, men kunde ikke komme dem paa Skud; derimod nedlagde man mange Harer, hvorfor Munk kaldte Stedet Haresund*. Ogsaa her opsatte Jens Munk Kongens Vaaben og Navnetræk paa Toppen af nogle store Varder, og tillige blev Baads-manden Anders Stavanger, som var død, begravet paa dette Sted. Af Mineralier fandt Munk her meget »russisk Glas«, en Slags krystalliseret Gips, som nu til Dags kaldes Marieglas«, og end videre en Erts, af hvilken han tog Prøver med sig. Af Eskimoer saå man ingen, dog var der tydelige Tegn paa, at der tidligere havde været Mennesker paa Egnen.

Fra Haresund, som rimeligvis maa søges tæt øst for Mundingen af den store »North bay*. satte Jens Munk den 9. August sin Kurs mod V. S. V. ud i Hudsons-Strædet, som nu endelig var saa nogenlunde isfrit; han fik her straks »en meget haard og stor Storm, og da Vinden og Strømmen kom imod hverandre, gik saa stor hul Sø, som jeg eller nogen inden Skibsborde aldrig tilforn havde set, hvortil den stærke Flod og Ebbe, der falder, er Aarsag. Thi naar Strømmen og Vinden ere imod

3c

Fig. 5. Munks Kort over Hudsons-Strædet og Hudsons-Bugten. Kortet er imod Nutidens Sædvane tegnet med Syd opad. hvorved altsaa Vest kommer til højre og Ost til venstre.Fig. ti. H udsons-Strædet og Hudsons-Bugten efter Nutidens Kort. Nogle af Munks Navne er tilføjede i Parenthes paa de Steder, de formodes at høre til.

hinanden, da gør den det hule Vand med en Storm; thi Vandet vokser og falder der sammesteds over fem Favne med en ret, ordentlig Tid.«

Det synes, som om Gordon og Watson, der jo var Togtets Lodser, har næret den fejlagtige Tro, al Haresund laa ved Hudsons-Strædets vestlige Ende, i hvilket Tilfælde den vestsydvestlige Kurs altsaa vilde bringe dem tværs over Hudsons-Bugten, i hvis sydvestlige Egne den formodede Gennemgang jo skulde søges. Den nordvestlige Storm, som straks mødte dem, har vistnok umærkeligt ført dem noget mod Sydøst, og allerede den næste Morgen stødte de paa Labradors Kyst, som paa dette Sted løb i nord-sydlig Retning. De var i Virkeligheden komne til Vestsiden af den før nævnte Ungava-Bugt, som fra Hudsons-Strædet skyder sig mod Syd ned i Labrador; men de engelske Styrmænd lod sig vildlede og troede, at man allerede havde naaet Vestsiden af Hudsons-Bugten, hvorfor de satte Kursen mod Syd. Først nede i Ungava-Bugtens sydlige Del blev Fejltagelsen opklaret, og Skibene sejlede igen mod Nordvest op til Hudsons-Strædet, efter at en halv Snes Dage var gaaet tabt til denne Afstikker. I Ungava-Bugten gav Munk en »stor Udhug«, som han stødte paa, rimeligvis Østspidsen af Akpatok-Øen, Navnet »Alke næ s«, idet. han har taget den for en langt fremspringende, med Vestkystens Fastland sammenhængende Odde, og en høj, snedækket 0, muligvis den nuværende Green-Ø, blev kaldt »Sne-01 and?.

Den 20. Aug. var Skibene endelig igen i deres »rette Farvand< , og nu gik det for en rask Østenvind videre mod Nordvest op gennem Hudsons-Strædet. Jens Munks Opgivelser med Hensyn til de

Steder, han paa denne Strækning kom forbi eller-landede ved. er dog saa omtrentlige, at det ikke er muligt med Sikkerhed at stedfæste adskillige af hans Navne; tilmed synes enkelte af dem paa hans Kort at være i mer eller mindre Grad forrykkede fra de Steder, hvortil de hører. Efter at være naaet op under 63 0 20hans højeste nordlige Bredde, satte han Kursen mod Sydvest og stod saaledes gennem Hudsons-Strædets vestlige Munding ned forbi Mansfield-Øen*). som han kaldte Digses Ejland , ud i Hudsons-Bugten. Denne gav han Navnet No-vum Mare (d. e. det nye Hav) eller, som paa Kortet, Novum Mare Christian; thi Navnet Hudsons-Bugten* var endnu kun yderst lidt i Brug og omfattede i alt Fald kun den østlige Del deraf, som Hudson havde besejlet og af ham var kaldt Mare Magnum (det store Hav), medens den vestlige Del gik under Navnet Buttons Bugt «

Hermed havde Jens Munk altsaa endelig naaet sit egentlige Virkefelt. Ifølge Forskriften i Instruktionen styrede han nu videre mod Sydvest, og efter 3 Dages Sejlads var han naaet tværs over det store Indhav. - Lamprenen« blev i Løbet af denne Overfart skilt fra >Enhjørningen«; rimeligvis er den ligefrem bleven udsendt mod Vest for at søge efter den formodede Gennemgang i disse Egne, der jo

Denne 0 havde af Button faaet Navnet Mansell-Øen, hvilket allerede meget tidlig forvanskedes til Mansfield-Øen. Da der jo ikke var udgivet nogen Beretning om Buttons Hejse, kunde Jens Munk ikke vide at den allerede bar et Navn, og muligvis har Hessel Gerritz's Kort ledet ham til at tillægge den Navnet Digses Ejland«, da dette Navn her synes at omfatte saavel Mans-field som Digges-Øerne, idet de er tegnede i én Gruppe (se Kortet S. 28).

kun var kendte fra Buttons ufuldstændige Undersøgelser. Under en forrygende Snestorm med Hagl og Taage løb »Enhjørningen« den 7. Septbr, ind i en Flodmunding, hvor Jagten ogsaa indfandt sig efter 2 Dages Forløb; den havde været inde under Landet længere nord paa, »hvor der mentes at skulle være et aabent Gab, og var dog intet«. Det var altsaa allerede et Resultat, men des værre ikke noget godt.

Overvintringen og Hjemrejsen.

Det var utvivlsomt Jens Munks Hensigt at fortsætte sine Undersøgelser, saa snart som hans Mandskab havde udhvilet sig efter Rejsens Strabadser; en Del af Folkene, som var syge, lod han bringe i Land og vederkvæge med Multebær, Stikkelsbær. Tyttebær og andre Bærfrugter, som voksede der omkring, og de kom ogsaa hurtig til Kræfter igen. En Isbjørn, som Munk skød ved Skibene (se Fig. 7, S. 56), blev spist med Velbehag af de forkomne Søfarere, for hvem fersk Kød var en kærkommen Afveksling. Men det viste sig straks i de nærmest følgende Dage, at Polarvinteren allerede stod saa nær for Døren, at man maatte tænke paa at gaa i Vinterkvarter: Frostvejr og Snestorme varslede om dens Komme. Munk sendte derfor to Baade ud under Kommando af de danske Styrmænd Jan Petersen og Hans Brok for at afsøge Kysten paa begge Sider af Flodmundingen og se efter, om der noget Sted skulde findes en bedre Havn end hans nuværende Leje. Jan Petersen kom tilbage efter tre Dages Fraværelse og meldte, at der paa Vestsiden ingen brugelig Havn fandtes ved den låve,tf.

skovklædte Kyst; Munk besluttede da. allerede inden Hans Brok var vendt tilbage, at blive, hvor han var.

Der har indtil den nyeste Tid, endog blandt de danske Forfattere, som har skrevet om Jens Munks Rejse, hersket Tvivl om. hvor det var. han overvintrede. Paa Grund af en Misforstaaelse hos den franske Forfatter La Peyrére har man villet søge Munks Vinterhavn i forskellige af de mange Indløb. som findes paa den nordlige Del af Hudsons-Bugtens Vestkyst. Jens Munk har nemlig ikke, uvist af hvad Grund, meddelt nogen Breddeopgivelse for Stedet; men for øvrigt viser saavel selve hans Kurs over Hudsons-Bugten som hans Kort, at man i det mindste maatte søge Vinterhavnen i Hudsons-Bug-tens sydvestlige Del. og P. Lauridsens Undersøgelser har da ogsaa godtgjort med fuldstændig Sikkerhed, at den maa svare til Mundingen af den nuværende Ghurchill-Flod. De Grunde, hvorpaa denne Slutning hviler, vil senere blive omtalte nærmere.

Landet omkring Havnen var efter Jens Munks Skildring lavt og dækket med Skov; foran Indløbet skød der sig nogle låve Klipper ud som en Odde, saa Indsejlingen i Gabet maatte ske med sydvestlig Kurs. Lidt inde i Gabet laa der paa den østlige Side et blindt Skær under Vandet. Skibene ankrede foreløbig op tæt indenfor Flodmundingen: men saa snart Munk havde sat sig for at overvintre der paa Stedet, maatte han tænke paa at finde en Ankerplads, der var mere sikker for Drivisen, som dels førtes ned ad Floden og dels af Tidevandet op i dens Munding ude fra Havet. Han løb derfor med Skibene en Mils Vej op ad Floden, saa langt som de kunde flyde, og kastede Anker der: men samme Nat skar den nye Drivis vei to Fingers-

bredder ind udi begge Siderne paa Skibet og Jagten; da nødtes jeg til at slæbe Skibet 8 Kabellængder ind imod

det vestre Land over en flak Grund, som er henved 900 Favne over Grunden, hvor Skibet en stor Fare udstod, fordi samme Grund var fuld med Stene«. Da Skibet saa var halet saa nær

Fig. 7. Munks Billede af Vinterhavnen. Foroven til højre: en Isbjørn skydes fra en Baad ved Kysten; ved Skibene: en Død bæres til Graven; til venstre herfor: to Mænd kommer hjem med Jagtbytte; i Forgrunden: Skovhugst.

som muligt over til Vestsiden, lod han dets Køl grave ned i Grunden og Bunden understøtte med Trægrene, imellem hvilke han atter lod fylde Ler og Sand. Saaledes skulde man synes, at Skibet stod sikkert og godt. Jagten blev trukken helt paa Land med høj Flod. Men allerede faa Dage efter skruede Drivisen »Enhjørningen« ud af dens Leje, og Skibet fik endda en Læk, som det kostedetf. Overvintringen og Hjemrejsen.

Tømmermændene stor Møje at faa tættet igen, hvilket Arbejde maatte udføres ved Ebbetid. Det blev derefter igen lagt tilrette i en nv *Dok , og for yderligere at skærme det lod Munk nu bygge Bolværker af Træstammer og Sten omkring det til at bryde Isens Magt. Med disse Arbejder gik September Maaned ud.

Efter saaledes at have bragt Skibene i Sikkerhed sørgede Jens Munk. saa godt det var muligt, for sine Folks Velvære. En Del af Lasten blev bragt i Land og rimeligvis bragt under Tag i de to Huse, som Munk, hvis Billedet af Vinterhavnen er rigtigt, maa have bygget ved Vinterhavnen, men som han mærkelig nok selv ikke omtaler med et Ord. Kanonerne blev sat ned i Lastrummet, »paa det at Dækket kunde være ryddeligt og Folket kunde have des bedre Rum og Plads og Skibet ej skulde lide for megen Skade af den store Tyngsel oven paa- Den 3. Oktober lod han »»Lamprenens« Folk komme udi »Enhjørningen« til Kost, at der ikke skulde holdes mere end ét Køkken«. Dernæst uddelte han Vintertøj til Mandskabet, Klæder, Skjorter, Sko og Støvler, og hvad som kunde hjælpe for Kuld at afværge«. Det skulde des værre snart vise sig skæbnesvangert, at han ikke havde tænkt paa at forsyne sig med Pelsværk. Endelig lod han paa »Enhjørningens« Dæk indrette tre store Ildsteder, om hvert af hvilke 20 Mand kunde finde Plads.

Den 7. Oktober, da det var smukt Vejr, foretog Munk en Baadfart op ad Floden for at forsøge, hvor højt han kunde komme op; men allerede omtrent halvanden Mil oppe i den var Flodlejet saa opfyldt med Stene, at han ikke kunde komme længer. »Og havde jeg samme Tid med mig allehaande Kramvarer, udi den Agt og Mening, dersom jeg havde58

fundet nogle af Landsens Folk, at ville give dem noget til Foræring, paa det jeg kunde komme med dem udi Kundskab; men jeg kunde slet ingen Folk finde eller fornemme. Der jeg nu rejste tilbage igen, kom jeg til en Udhug og fandt der et Billede paa en Sten afmalet med Kul, der saa ud lige som en halv Djævel, hvorfor jeg kaldte samme Hug »Djævelens Hug«. Paa mange Steder, hvor vi kom, kunde vi vei se, hvor Folk havde været og haft deres Sommerpladser; endog der, hvor Skibet ligger, findes visse Tegn og Kendemærker, at der har været Folk. Desligeste findes udi Skoven mangesteds store Hobe med Spaaner, som de have hugget Ved og Tømmer, og Spaanerne syntes, som de havde været hugget med krumme Jærn. Men jeg er i den Mening, at fornævnte Folk have nogen Afgudsdyrkelse ved Ild, fordi, hvor man finder deres Pladser, som de om Sommeren have haft deres Vaaninger ved Søkanten, da findes der almindelig nogle firkantede Pladser, henved 8 Fod udi hver Kant, som er med Stene omlagt, og ved den ene Ende er det belagt med tynde flade Stene og Mos; ved den anden Ende finder man tvende flade Stene oprejst, henved en Fod fra hinanden, paa Kanten, og paa disse tvende Stene ligger en flad Sten oplagt og er skikket ligesom det skulde være et lidet Alter, hvorpaa findes to eller tre smaa Kul paalagt, og ingen Ild eller Kul findes mere der nær omkring, hvoraf jeg ikke anderledes kunde eragte, end at det haver jo været brugt til deres Afgudsdyrkelse; og dersom det saa er, da var det at ønske, at de arme forblindede Hedninge kunde komme til den rette og kristelige Tros Bekendelse. Belangende deres Kost og Fortæring lod det sig anse,tf. Overvintringen og Hjemrejsen.

at de bruge meget halvraat; thi paa hvilke Steder man fandt, der som de have holdt Maaltid, syntes Benene vei ikke at have været for meget stegt«.

Den 10. Oktober begyndte jeg først at give Folket Vin-Ranson; men 01 maatte de drikke til deres Nødtørft, saa meget som dem selv lystede«.

Endnu en Gang, den 15. Okt., bragte Drivisen Skibet ud af dets Leje og borttog en Del af de Værker. Munk havde ladet bygge til Værn for det; men en Uge efter lagde Isen fast til omkring Skibet, og fra nu af kunde Mandskabet bruge hele sin Tid til Jagt og Skovhugst. En Del af dem lavede Fælder, andre byggede Træskure til at ligge for Glug udi, som det kaldes udi Norge«, og atter andre gik paa Jagt i det aabne Land; »thi der fandtes Byper og Harer fuldt, saa vei som allehaande Slags Fugle«. Faa denne Maade gik Tiden ganske godt indtil Jul, »og hver Mand havde da Lyst til at gaa udi Skoven og Marken at bruge Skytteri til Tidsfordriv, fordi de ginge ej nogen Tid udi Land. naar Vejrliget var godt, uden at de jo førte noget godt igen tilbage, hvilket noksom gav dem Attraa sig at movere

Hidtil havde det midterste af Flodlejet holdt sig aabent paa Grund af den stærke Ebbe og Flod; men den 30. Oktbr, lagde hele Floden til. Vejret var dog i det hele taget godt, med klart Solskin om Dagen, og den 7. November forsøgte Munk da paa ny en lille Ekspedition ud i Omegnen for at søge efter de Indfødte; men da han var kommen 3 Mil bort, blev han overfaldet af en Snestorm og maatte vende om. Men«, tilføjer han, »dersom vi havde haft Skier, som ud i Norge brugelig er, og Folk, som derpaa havde kunnet løbe, var det vei muligt, at man havde kommet saa langt, at man

havde fundet Folk: ellers er det umuligt, at man paa de Steder kan komme frem om Vinteren«.

Mortens Aften blev fejret, som Skik og Brug var hjemme i Danmark, med god Mad og Drikke. Ganske vist manglede den fede Gaas, som jo egentlig hører til ved den Lejlighed; men i Stedet havde man Ryper at spise, og desuden lod Kaptejnen uddele Ekstra-Rationer af spansk Vin, saa alfe var lystige og glade.

Den 13. Novbr, om Natten var to af Folkene første Gang ude i Skoven at »ligge for Glug« i et dertil bygget lille Træhus, og de nedlagde to sorte Ræve og en Korsræv. Den næste Nat kom der et stort sort Dyr til Skibet paa Isen, og da den Mand, som havde Vagten, tog det for en sort Ræv, skød han det og slæbte det op paa Skibet. Om Morgenen viste det sig imidlertid at være en Hund, som efter Munks Mening havde været afrettet til at fange Dyr*); »thi han havde været bunden om Næsen med en tynd Snor. saa Haarene vare der afgangne, og var han kløftet udi det højre Øre, og kanske hans Ejermand ikke ret gærne vilde mistet ham. Jeg havde og selv gærne set, at jeg kunde have faaet ham levende fat; da vilde jeg straks have gjort en Løbekræmmer af ham og ladet ham gaa hjem igen, did som han var kommen fra, med Kramvarer«.

En lige senere skriver Munk: »Udi disse Dage var det meget skønt Vejrlig, som det nogen Tid saa til Aars kunde være udi Danmark; samme Tid var Havet uden for os ganske klart, desligeste var Vandet aabent, saa vidt man kunde se ud i Søen. Alle disse Dage, saa længe det gode og milde Vejr

*) Maaske snarere til at trække Slæde (Dan. Bruun: Kampen orn Nordpolen, S. 15.tf.

varede, uanset at Sneen var meget dyb, var Folket dog dagligen ude i Skoven; thi en Part af dem skød Ryper, som vi da finge god Hjælp af, en Part var hos deres Fælder at gøre færdige, som de fangede Dvr udi. — Samme Dag blev en Baadsmand begravet, som havde ligget svg i langsommelig Tid«.

Den 23. Novbr, viste der sig et ejendommeligt Syn paa Himmelen, idet det saa ud, som der var tre Sole paa én Gang. Saadanne Tilsyneladel-ser er for øvrigt ikke helt sjældne i disse Egne. Nogle Dage sener« var det en saa haard Frost, at alle de Glasflasker, man havde, frøs i Stykker, hvorfor Jens Munk raader andre til paa saadanne Togter at forsyne sig med Tinflasker eller andre, som kan modstaa Frosten.

Den 3. Decbr, var det meget mildt Vejr, hvorfor Munk foretog sig at maale, hvor tyk Isen var ude midt i Floden,

og han fandt da en Tykkelse af 7 Kvarter, hvilken den beholdt til langt ind i det næste Aar, hvad enten det frøs lidt eller meget. Men paa stillestaaende Vand, tilføjer han, var den langt tykkere. I Sammenhæng hermed udvikler han paa dette Sted i sin Fortælling sin Mening om, hvorledes Drivisen og Isbjærgene i Havet dannes.

Drivisen, siger han, dannes i Floder og Fjorde, ved at Strøm og Vind skruer Isflagerne sammen og dynger dem oven paa hinanden, hvorved Tykkelsen altsaa mangedobles, üm Oprindelsen til Isfjældene forklarer han, at de opstaar paa saadanne Steder ved Kysten, hvor der findes høje, bratte Fjælde med dybt Vand helt ind til Foden af dem. Naar nu Sneen kommer fygende og støder imod en saadan Klippevæg, bliver den standset i sin Flugt og synker ved sin f>gen Vægt ned i Vandet, »og saasnart62

Sneen kommer udi Vand paa saadanne kolde Steder, bliver den straks til Is, og efterdi den dagligen i saa Maade formeres, bliver den paa det sidste saa meget tyk og høj«*).

Den 10. Decbr, iagttoges en Maaneformørkelse, under hvilken Maanen var omgiven af »en stor rund Kreds, som var meget klar, og blev der udi et Kors, som gik baade tvært og endelangs gennem Maanen«.

To Dage senere døde Bartskæren David Velske, og hans Lig maatte to Dage ligge ubegravet om Bord paa Skibet, fordi ingen kunde komme i Land og jorde det paa Grund af den stærke Frost; »og det var paa samme Tid saa haard Kulde, at der frøs Vabler paa Næsen og Kinderne paa mange at Folket, hvor de med det bare Ansigt kom imod Vinden*.

Endnu den 20. Decbr, var det, smukt mildt Vejr, saa alle Mand var i Land for at samle Jagtbytte, hente Brænde og svie Kul til den forestaaende Julehøjtid; Jægerne vendte hjem med en Mængde Ryper samt en Hare.

»Den 24. Decbr., som var Juleaften, gav jeg Folket Vin og stærkt 01, som de maatte syde om igen (thi det var bundfrosset), saa de finge en halv Rus og vare smukt lystige, og den ene ikke fortørnede den anden med et Ord«.

»Den hellige Juledag celebrerede og højtideligholdt vi samtlig, som kristeligt er. Der blev holdt

*) I Virkeligheden dannes Isfjældene ved, at den grønlandske Indlandsis gennem vældige Isfloder (Bræer) udtømmer sig i visse »Isfjorde«, hvor Ismasserne saa efterhaanden brydes af Bræenden; se nærmere herom Trau stedt: Rejseerindringer fra Grønland 1892 (»Smaastykker« 19. Bd. S. '214 o. flg., Særtryk Nr. 171 S. 135 o. flg.).tf. Overvintringen og Hjemrejsen.

Prædiken og Messe, og efter Prædikenen ofrede vi til Præsten efter gammel Vis, hver efter sin Formue. Enddog at Pengene vare ikke mange iblandt Folkene, saa gave de dog hvad de havde; en Part gave hvide Ræveskind, saa at Præsten fik til at fore en Kjortel med; men ham blev derefter ikke langt Liv fristet, at han den kunde slide. — Udi alle hellige Dage var det temmelig mildt Vejr, og paa det Tiden ikke skulde falde os for meget lang, øvede Folket sig udi adskillige Spil. og hvem som mest Kortvile (Tidskort) kunde optænke, han var bedst antagen, saa at Folket, som den Tid var meste Parten vei tilpas, havde da allehaande Optøjer og Tidsfordriv, og i saa Maade fordreve vi de hellige Dage med den Lystighed, som da paa Færde var«.

Det blev altsaa Jens Munk og hans Rejsefæller forundt at fejre en efter Omstændighederne glad og hyggelig Julefest og for de flestes Vedkommende at tilendebringe det gamle Aar med godt Helbred og ukuet Mod. Ganske vist havde de allerede faaet adskillige Prøver paa en Kulde, som de hidtil ikke havde oplevet paa noget andet Sted: men som Regel havde Vejret i denne første Del af Vinteren ikke været koldere, end at de med Lethed kunde færdes i det fri, og til at gøre dette havde de ikke forsømt nogen Lejlighed, utvivlsomt i Følelsen af at det for deres aandelige og legemlige Velværes Skyld var en Nødvendighed; Mangel paa Sysselsættelse og Bevægelse i den fri Luft har ofte vist sig højst uheldsvanger for Skibsmandskaber, der har overvintret i Polaregnene. Men des værre skulde denne Tingenes gunstige Tilstand snart forandre sig: Polarvinteren havde endnu ikke rigtig taget tat. og da det skete, viste det sig, at dens Strænghed64

langt overtraf Munks Forventninger og spottede den Udrustning, hvormed han havde tænkt at møde den. Han havde jo nok færdedes tidligere i de nord for Evropa liggende Dele af det nordlige Ishav og kendte Forholdene der; men han kunde ikke vide, at Vinteren paa de samme eller endog langt lavere Breddegrader i Hudsons-Bugten skulde vise sig at være saa langt frygteligere.

Churchill-Flodens Munding, hvor Munk overvintrede, ligger paa 583/4° n. Br., altsaa omtrent paa Højde med Skagen. Men alligevel har disse Egne et fuldstændigt Polarklima. Jordbunden er til Stadighed frossen mange Fod ned, og om Sommeren tøer kun det øverste Lag i en Dybde af 3-4 Fod. »Træerne stivfryse lige ind til Marven, og Klipper, i hvis Spalter og Revner der kan opsamles Vand, søndersprænges af den stærke Kulde med Drøn som Kanonskude »I November lægger Floden til, og Isen trodser endog de store Foraarsoversvømmelser, der hæve sig 10-12 Fod over dagligt Vande, saa at først Junisolens Straaler formaar at bryde Ispanseret. Længe før Nytaar ligger Sneen i en Højde af 6-10 Fod for først at smelte bort i Slutningen af April, og i h ele denne Tid er det umuligt at færdes i Egnen uden Skier og Snesko«. Frygtelige Snestorme med 30 Graders Kulde veksler med smukke solklare og blikstille Dage, og de sidste er endda de koldeste — og tillige de farligste, fordi de indbyder til at røre sig i det fri; men i faa Minutter kan da Næse, Kinder og Hænder fryse af og Ansigt og Arme dækkes af voksagtige Frostsaar. »Sneen bliver kornet som Sand, Kulden berøver den dens Sammenhængskraft, og det er lige saa vanskeligttf. Overvintringen og Hjemrejsen. 65

at slæbe en Slæde igennem den som gennem Sand.«*)

Allerede Hudson og Button havde under deres Overvintringer gjort sørgelige Erfaringer om Kuldens uheldsvangre Indflydelse paa deres Skibsmandskabers Sundhedstilstand, og ogsaa fra senere Tider haves adskillige Vidnesbyrd om det samme, og det selv under Forhold, hvor man var ganske anderledes udrustet til at tage imod Vinteren. Det er saaledes let at forstaa, hvorledes det maatte gaa Jens Munk og hans stakkels Folk: da de manglede de aldeles nødvendige Pelsklæder, maatte de blive liggende aldeles ørkesløse og modløse i deres Køjer, henviste til den salte og ensformige Skibs-kost, og tilmed uden kyndigt Lægetilsyn. Saaledes var der den gunstigste Jordbund til Stede for Skørbug, en Sygdom, som lige til de nyeste Tider har voldt de største Vanskeligheder paa længere Sørejser, især i de kolde Egne, og mod hvilken de bedste Midler netop er Bevægelse i fri Luft og friske, ferske Næringsmidler. Dette har Munk sikkert vidst eller i alt Fald snart indset; men naar han ikke var i Stand til at hjælpe de syge til dem. greb han i sin Fortvivlelse til andre Midler, som f. Eks. Uddeling af Vin og Brændevin, hvilket imidlertid kun var at gøre ondt værre. — Vi skal nu følge ham og hans Folk gennem den skrækkelige Trængselstid, der gik ind for dem straks fra Nytaar 1620.

Det stille Frostvejr med klart Solskin faldt ind den 1. Januar og holdt denne Gang ved en Uge. »Udi disse Dage«, skriver Munk, »havde vi den

*) P. Lauridsens Indledning til Naviyatio Septentrionalis.HH Den danske Ishavsfarer Jens Munk.

skarpeste Frost, som havde været den ganske Vinter«. Den 8. Januar døde en af Baadsmændene, og allerede den 10. maatte Præsten, Hr. Rasmus Jensen, og Bartskæren Casper Caspersen gaa til Sengs, efter at de i længere Tid havde skrantet, »og derefter daglig Dags begyndte heftig Sygdom iblandt Folket, som jo mer og mer tog Overhaand. Samme Sygdom, som da der grasserede, var en sælsom Sygdom, og finge de syge gemenlig allesammen Blodgang, ved tre Ugers Tid førend de døde. Og samme Dag døde min bedste Kok«.

Den følgende halve Snes Dage blev Vejret saa mildt, at de raske af Folkene igen kunde gaa paa Jagt og bringe lidt Vildt hjem til de syge, af hvilke der den 21. Jan. var tretten.

Den 23. døde Styrmanden Hans Brok, som havde gaaet og ligget syg i hele 5 Maaneder; da han to Dage senere skulde begraves, lod Munk for at vise ham den sidste Ære to »Falkonetter« (smaa Jærnkanoner) affyre; men Frosten havde skørnet Jærnet i den Grad, at Tappene sprang af dem begge, idet Skuddene gik af. Atter to Dage senere døde en ßaadsmand, og Løjtnanten Mourits Stygge maatte gaa til Sengs for ikke mere at rejse sig. Samme Dag havde Folkene set Sporene af 5 Rensdyr, som var jagede af en Ulv; der blev da afsendt nogle Jægere for at

opsøge dem, men et Snefog tvang dem til at vende om med uforrettet Sag.

Den 28. Jan, var det saa haard en Frost, at en Tinkande, der stod i Kahytten med lidt Vand i, frøs i Stykker, »saa jeg ikke kan vide«, tilføjer Munk. udi hvad som helst Kar man paa saadanne kolde Rejser og Farvande skulde kunne forvare kosteligt Vand udi, efterdi Tin ikke kan holde«.tf. Overvintringen og Hjemrejsen.

Den 5. Febr. døde atter en af Baadsmændene, og da Bartskæren Casper Caspersen nu syntes at ligge paa sit vderste. søgte Munk at faa noget at vide af ham om Brugen af de forskellige Lægemidler. som Skibsapotheket indeholdt. Men Bartskæren kunde kun svare, at han havde prøvet alt. og dersom Gud ikke vilde hjælpe, kunde han aldeles ingen Raad eller Hjælp yde.

Den næste Dag gjorde Munk og tre af Folkene en Tur ud til Gabet for at se, hvordan Isforholdene var i det aabne Hav. Hvis de havde ventet at finde Tegn til Opbrud af Isdækket, blev de højlig skuffede: saa langt Øjet rakte, var Søen lagt til.

Sygdommen tog imidlertid mer og mer Over-haand blandt Mandskabet, og ved Udgangen af Februar var der død ialt 22. deriblandt Præsten, Hr. Rasmus Jensen. Hver Dag forøgedes de syges Tal. saa at der nu ikke var mere end svv saa raske, at de kunde hente Brænde og Vand. og det var allerede vanskeligt at faa de døde begravet. Forgæves søgte Munk at raade Bod paa Ulykkerne ved at uddele rigelig Brændevin til Maaltiderne. I Løbet af Marts Maaned døde yderligere 10, deriblandt Casper Caspersen, Skipper Jan Olufsen og Styrmand Jan Petersen, saa nu var altsaa kun Halvdelen af de to Skibes Besætning tilbage. Af og til lykkedes det vei at skyde nogle Ryper, paa hvilke der blev kogt Suppe til de syge; »af Kødet kunde de dog intet fortære, formedelst deres Munde vare inden i af Skørbug fordærvede«. Den 22. Marts og de følgende Dage var det saa mildt Vejr, at det endog blev Tøvejr, »saa vi havde nu en god Forhaabning, at det efter denne Dag skulde vorde godt Vejr. Der var og en af Folkene i Land, som68

krøb op paa en høj Klippe og saa da aabent Vand uden for Gabet, hvilket gav os god Fortrøstning«, og den 25. var Jens Munk selv i Land for at søge efter Tyttebær til at vederkvæge de syge med; thi hvor Sneen var smeltet, stod de saa friske, som om det havde været i Høsten; »dog skulde man tage Vare paa straks at afplukke dem, da de ellers straks visnede«.

Efter Bartskærens Død undersøgte Jens Munk hans Kiste for at prøve paa at drage Nytte af de forskellige Lægemidler. Men, skriver han, det var en stor Forsømmelse, at der ikke fandtes en af en rigtig Læge skreven Fortegnelse over, hvorledes og mod hvilke Sygdomme de skulde bruges. Han var ganske sikker paa, at der i Kisten fandtes adskillige Lægemidler, som Bartskæren ikke engang havde kendt af Navn, end mindre forstod at bruge; thi Navnene paa de forskellige Flasker og Æsker var skrevne paa Latin, og ikke engang dem havde han kunnet læse uden Præstens Hjælp. Man ser heraf, hvor uduelig Mester Casper havde været som Skibslæge under disse Forhold; men som »Bart-skær« havde han ganske vist heller ikke faaet nogen egentlig lægevidenskabelig Uddannelse.

Des værre viste det sig at være for tidligt at glæde sig til et snarligt Foraar. Den 30. Marts var det igen skarp Frost,-og »paa denne Tid gik min største Bedrøvelse og Elendighed an, og var jeg da lige som en vild og forladt Fugl. Jeg maatte nu selv løbe omkring i Skibet og give de syge at drikke og koge Drikke til dem og skaffe dem, hvad jeg kunde tænke var gavnligt for dem, hvilket jeg ikke var vant til og havde derpaa kun føje Forstand«.

Den 1. April havde Munk den Sorg at miste sintf. Overvintringen og Hjemrejsen.

Brodersøn, Erik Munk, som blev begravet i samme Grav som Jan Petersen. Men i de næste Dage blev Kulden saa frygtelig, at man ikke engang kunde komme i Land og jorde Ligene af dem. der døde i denne Tid. Den 8. April døde den engelske Styrmand William Gordon og blev med største Møje begravet tillige med en anden. Der

var nu ingen, der havde Kræfter nok til at gaa ud i Skoven og hente Brænde, hvorfor de endog maatte gribe til at bruge Skibsbaaden til Brændsel.

Den 10. April døde ærlig og velbyrdig Mand Mourits Stygge, min Løjtnant, som havde længe ligget syg, og tog jeg af mine egne Linklæder og svøbte hans Lig i, det bedste jeg kunde, og var det med stor Nød. jeg kunde faa gjort en Ligkiste til ham*. Han blev »efter den Lejlighed, da for Haanden var, vei til Jorde bestediget« den næstfølgende Dag, paa hvilken der endelig, for første Gang efter syv Maaneders Forløb, igen faldt lidt Hegn.

Da det saaledes lod til, at det mildere Vejr endelig var ved at faa Overhaand. lod Munk et Bad gøre i Stand i en tom Vintønde for sig og dem af hans Folk, som kunde røre sig. hvilket forekom dem alle en stor Vederkvægelse. Frosten var dog endnu langt fra forbi, og Langfredag den 14. April var Munk kun selvfemte, der kunde taale at sidde oprejst og høre en Prædiken, som han sikkert selv har læst op. Paaskedag døde atter to Mand, og i de følgende Dage flere andre. Den 21. April var det dejligt Solskin, hvorfor en Del af de syge krøb op af Køjerne for at varme sig i Solen; men nogle af dem var saa svækkede, at de faldt i

Afmagt, saa Munk flk nok at gøre med at faa dem ned i Køjerne igen.

Sidst i April begyndte Graagæssene at komme, hvilket vakte stor Glæde blandt de haardt hjemsøgte Sømænd, som allerede begyndte at haabe, at Sommeren var nær for Haanden; men ogsaa denne Gang blev de haardt skuffede; endnu i lange Tider var det jævnlig haard Frost, især naturligvis om Nætterne.

I Løbet af April Maaned var ikke mindre end 18 Mand bukket under for Skørbugen: der var nu kun 14 tilbage, og af disse havde ved Maanedens Udgang kun 4 saa mange Kræfter, at de med største Møje kunde begrave deres døde Kammerater. Maj Maaned begyndte om muligt endnu mere trøstesløst, idet i de første Dage kun Munk selv og Underkokken kom af Køjen. Den 6. Maj døde John Wat-son, den anden engelske Styrmand, og først efter nogle Dages Forløb lykkedes det Munk og de to Mand, der endnu orkede noget, at faa ham og de andre stedede til Jorde. Der var nu ikke længer Tale om at bære Ligene til Graven, de maatte slæbe dem paa en lille Slæde, som ellers i Vinteren var bleven brugt til at hente Brænde med.

Den 11. Maj var det en meget stræng Kulde, saa at ingen den Dag kom af Køjerne. Den næste Dag døde endnu to Mand; »men Gud véd, hvad Elendighed vi led, førend vi fik begravet deres Lig«. Det var de sidste, som i det hele taget blev begravne; fra nu af formaaede den ulykkelige Munk ikke engang at faa dette udført, saa Ligene maatte blive liggende om Bord.

Endelig i den sidste Halvdel af Maj tog det lune Foraarsvejr fat med dejligt klart Solskin, og Massertf.

af alle Slags Trækfugle. Gæs. Ænder. Svaner. Snepper, Svaler, Viber, Ryper, Falke, Ravne, Ørne osv. viste sig; men de syv Mand, som endnu var i Live, var saa svage, at det kun lykkedes at faa en enkelt Gaas, af hvilken de havde to Dages Kost. Den 21. Maj slæbte Munk og tre andre sig i Land, hvor de fik tændt sig et Baal og indgnedet de ømme og opsvulmede Ledemod med Bjørnefedt: om Aftenen slåp Munk selvanden tilbage til Skibet, medens de to andre maatte blive i Land. Men trods det indtraadte varmere Vejr varede det endnu længe, inden Sneen smeltede helt af Jorden og den favnetykke Is, som holdt Skibene fængslede, løsnede sig og gik til Havs, og alt imens de ulykkelige Ofre laa og ventede herpaa, tærede den skrækkelige Sygdom paa den sidte Rest af deres Livskraft. Den Skildring, som Jens Munk paa dette Sted i sin Rejseberetning giver af dens Kendetegn og Væsen, giver et klart Billede af Skørbugen i dens værste Skikkelse: alle Lemmerne og Ledemodene krympede sig sammen, med store Sting i Lænderne, som om tusend Knive blev jagede igennem dem; Kroppen blev blaa og brun, og hele Legemet var aldeles kraftesløst; Tænderne blev løse i Munden, saa de syge ingen fast Føde kunde tage til sig. Man kan næppe tænke sig nogen mere fortvivlet Stilling, og det er gribende at læse, hvad Munk nedskriver Pinsedag, efter at han har set endnu tre af sine Skibsfæller bukke under og selvanden dødssyg og hjælpeløs ligger tilbage paa Skibet midt imellem Ligene af sine Folk, som han ikke engang mægtede at faa kastet

over Bord.

Den 4. Juni , skriver han, »sotn var Pinsedag, var jeg nu selvfjerde levende igen, og laa «len ene72

og kunde intet hjælpe den anden. Maven var tidig nok og havde Appetit til Mad, men Tænderne kunde ikke stede det til, og der var ikke én af os saa stærk, at han kunde gaa ned i Rummet og hente os en Drik Vin. Kokkedrengen laa død ved min Køje, tre Mand laa døde paa Styrepligten, og to Mand vare i Land, som gerne vilde have været om Bord igen, men det var dem umuligt; thi de havde ikke saa megen Styrke i Lemmerne, at de kunde selv hjælpe sig op i Skibet, saa at baade de og jeg laa aldeles forsmægtede, fordi vi nu i fire hele Dage intet havde faaet til Legemets Ophold. Saa jeg nu forventede intet andet, end at Gud vilde gøre Ende paa denne min Elendighed og tage mig til sig i sit Rige. Og efterdi jeg mente, at det skulde have været det sidste, jeg skrev i denne Verden, saa skrev jeg et Skrift, saalydende:

Efterdi jeg nu ikke længer haver Forhaabning at kunne leve udi denne Verden, da beder jeg for Guds Skyld, om nogle kristne Mennesker hænder hid at komme, at de mit arme Legeme med de andre deres, som herhos findes, udi Jorden ville lade begrave, tagende Løn derfor af Gud i Himmelen. Og at denne min Relation maatte blive min naadigste Herre og Konning tilstillet; thi hvert Ord, som her udi findes, er altsammen sandfærdigt, paa det min store Besværlighed og ynkelige Afgang maatte komme min fattige Hustru og Børn tilgode. Hermed al Verden god Nat, og min Sjæl i Guds Haand!

Jens Munck.«

Endnu var Jens Munks Time dog ikke slaaet; hvordan det end gik til, holdt han dog Livet oppetf. Overvintringen og Hjemrejsen.

endnu i 4 Dage paa det af Ligstank opfyldte Skib, og da denne til sidst blev ham aldeles uudholdelig, samlede han sine sidste Kræfter sammen og slæbte sig ud af Køjen og op paa Dækket »i den Mening, at det var lige godt, hvor eller paa hvilket Sled jeg døde. Der jeg nu formedelst Guds Hjælp kom ud af Kahytten, behjalp jeg mig den Nat paa Dækket med de dødes Klæder. Men om anden Dagen, der de tvende Personer, som vare paa Landet, saa mig. at jeg endda levede, hvilke jeg og mente at have længe siden været døde, da begave de sig ud paa Isen imod Skibet til mig og hjalp mig saa af Skibet til Landet tillige med de Klæder, jeg tilkastede dem. Thi Skibet laa ikke længer end henved tolv eller fjorten Favne fra Land; og paa Landet under en Busk havde vi vores Vaaning en Tidlang og gjorde Ild for os om Dagen. Paa det sidste krøb vi omkring allevegne derhos, hvor vi saa det mindste grønne at vokse og komme af Jorden, hvilket vi op-grove og sugede paa Hjerteroden deraf; det for-numme vi os vei efter, og Varmen begyndte smukt at tage til, saa det begyndte at blive noget bedre med os«.

Saaledes saa det nu endelig ud til, at disse tre skulde overstaa den forfærdelige Overvintring, og lidt efter lidt vendte Kræfterne tilbage igen i deres af Sult og Sygdom udtærede og hærgede Legemer; derimod døde den fjerde, Sejlmageren, som jo havde maattet blive om Bord paa Skibet, fordi han ikke havde Kræfter nok til at slæbe sig op af Kahytten saaledes som Munk.

Den 18. Juni gik Isen omsider bort fra Skibet, og fra nu af kunde de daglig fra Floden forsyne sig med ferske Ørreder; paa disse kogte de Suppe,

som de nød tillige med Vin, der hentedes fra »Lamprenen«; thi foreløbig var de endnu ude af Stand til at spise Kødet. Men snart havde de genvundet deres Helbred saa vidt, at de ogsaa kunde forsyne sig med Fuglevildt.

Nu var Tiden altsaa endelig kommen til, at Munk maatte tiltræde Tilbagerejsen, hvis han i det hele vilde tænke paa at frelse sig selv og den sørgelige Rest, som Sygdommen havde levnet af hans Mandskab. Men hvor haabløst syntes det ikke at vente sig et heldigt Udfald af et saadant Forsøg! Hvorledes skulde han uden anden Hjælp end

de stakkels to Mand kunne manøvrere et Skib og føre det uskadt de mange Hundrede Mile gennem det isopfyldte Polarhav og over Atlanterhavet! De var knapt nok endnu komne helt til Kræfter efter Vinterens Lidelser, og hvor let kunde ikke Sygdommen bryde ud igen paa den forestaaende lange Sørejse. Og endelig, kunde man overhovedet komme bort fra Vinterhavnen? »Enhjørningen« flød jo ganske vist paa Vandet; men dette Skib var saa stort, at det var ganske umuligt for tre Mand at manøvrere det, og »Lamprenen« stod saa højt oppe paa Land, som Vinterfloden havde kunnet sætte den. Var det ikke umuligt for dem at faa den sat i Søen igen?

Der var imidlertid intet Valg for Jens Munk og hans to Fæller. De lossede derfor alt ud af »Lamprenen« og vogtede nu paa, naar der indtraf en Springflod, og ved Hjælp af en Vinde lykkedes det da ogsaa til sidst at faa den bragt flot. Levnedsmidler blev saa bragte om Bord fra »Enhjørningen«, efter at Ligene var kastede over Bord. Til sidst borede Jens Munk 2—3 Huller i Bunden paa »Enhjørningen«, for at Skibet bedre skulde kunne blivetf. Overvintringen og Hjemrejsen.

staaende fast paa Stedet, muligvis i den Tanke, at man senere skulde faa Lejlighed til at hente det hjem.

»Den 16. Juli, som indfaldt paa en Søndag, om Eftermiddagen, da gik vi i Guds Navn til Sejls derfra, paa hvilken Tid der var i Landet saa varmt, som det kunde være i Danmark, og Multebærrene stod da knoppede. Og var der saa fuldt af Mvg, at man ikke kunde bare sig, naar det var stille Vejr, og var der megen Regn denne Tid om Aaret dagligen«. Det Sted, der havde været Skuepladsen for hans og hans Folks mange Lidelser, kaldte Munk med god Grund efter sig selv >Jens Munks Bay« (d. e. Bugt) eller, som paa hans Kort, »Munks Vinterhavn«, og ét af disse Navne burde Stedet bære endnu, da han var den første Evropæer, som satte sin Fod der. At dette ikke er bleven Tilfældet, skyldes den før nævnte Omstændighed, at man i lange Tider mente, at Overvintringspladsen maatte ligge langt nordligere, saa at den virkelige Vinterhavn er kommen til at bære et ganske andet Navn (Churchill-Havnen) paa Nutidens Kort. Landet omkring Vinterhavnen gav Munk Navnet Nova Dania, Ny-Danmark, ligesom andre Opdagere gav forskellige Egne i det nordøstlige Amerika Navn efter deres evropæiske Hjemlande, som Ny-England, Ny-Skotland o. a. Ogsaa Navnet Nv-Danmark er forsvundet fra Nutidens Kort; men baade dette og Navnet paa Vinterhavnen spillede dog en Rolle paa det 17. og 18. Aarhundredes Kort, som vi senere skal komme tilbage til'

Ved Afsejlingen fra Churchill-Mundingen har Munk sikkert sat sin Kurs mod Nordøst for ad den korteste Vej at naa tilbage til Hudsons-Strædels76 Den danske Isliavsfarer Jens Munk.

vestlige Indløb; men allerede den følgende Dags Aften, d. 17. Juli, stødte han paa et Isbælte, som i dette Farvand ofte lejrer sig langs Kysten et Stykke fra Land. »Enhjørningens« Skibsbaad, som han havde taget med paa Slæb, maatte han her lade i Stikken, og den paafølgende Oge drev Skibet nu omkring mellem Ismasserne, ofte udsat for stor Fare. Den 20. Juli viste der sig tæt ved Skibet en Hvidbjørn, som dog skyndsomt tog Flugten, forfulgt af Skibshunden; denne blev imidlertid forvildet fra Skibet, og i to Dage hørte de den endnu give Hals paa Afstand. Den 26. Juli slåp de omsider løs af Isen og søgte nu at bane sig Vej i østlig Retning i det smalle fri Rum mellem Isbæltet og Kysten, og paa denne Sejlads fik de igen Baaden i Sigte, uden dog at tage den med. Men det viste sig umuligt at slippe uden om Isen ad denne Vej, hvorfor Munk den 29. Juli vendte om for at prøve det til den anden Side, i nordvestlig Retning, og endelig den 6. August lykkedes det ham at klare Isen, saa han kunde sætte Kursen 0. N. 0. over Hudsons-Bugten. Den 13. August var han naaet til Hudsons-Strædets vestlige Munding, og under stadig Kamp med Is, Storm, Taage, Frost og Sne trængte han i de følgende Dage ud gennem Strædet. Han lagde Mærke til, at Graagæssene allerede igen begyndte at trække sydpaa, en Maning om, at det var paa Tide at komme bort fra disse kolde Egne, før Vinteren igen tog fat. Den 18. Aug. fik de »Munkenæs« i Sigte; nu var de altsaa igennem Strædet og havde rum Sø for sig.

Sejladsen over Atlanterhavet var meget brydsom. Vejret var meget ustadigt, snart Storm, snart Stille, snart Modvind og snart Medbør. Da de vartf. Overvintringen og Hjemrejsen.

saa faa til Arbejdet om Bord, maatte de sejle med smaa Sejl, hvorfor Turen varede 33 Dage, medens den paa Udrejsen kun havde taget 20. Det ustadige Vejr gav dem meget Arbejde med at passe Sejlene, og dertil kom, at Skibet blev mere og mere læk, saa de idelig maatte holde Pumpen i Gang. og man forstaar knap, hvorledes de tre Mand har kunnet udholde dette evindelige Slid og Slæb med deres stærkt svækkede Kræfter. Den 13. Septbr, var de naaet til Shetlandsøerne, hvor de fik et Skib i Sigte, af hvilket Jens Munk havde haabet at faa nogen Hjælp; men Vejret hindrede det. Endelig den

20. Septbr, fik de den norske Kyst i Sigte, og den

21. løb de med en »flyvende Storm og ubekendt« indenskærs tæt norden f'or Sognefjord. Munk havde kun et halvt Anker tilbage og maatte derfor sejle frem og tilbage paa Fjorden i Haab om, at der skulde komme en Baad ud fra Land og hjælpe dem til en sikker Ankerplads. Dette skete imidlertid ikke, og om Aftenen løb han da ind i en Bugt, hvor han lod sit halve Anker falde. Endelig sent paa Aftenen kom tilfældigvis en Bonde roende tæt forbi Skibet, men kun ved at true ham med en Bøsse fik Munk ham til at lægge bi og tage et Fortøj-ningstov med i Land. Straks den næste Morgen opsøgte Munk den kongelige Foged i Søndfjord og bad ham om at skaffe dem friske Levnedsmidler og Folk til at føre Skibet til Bergen.

»Der jeg nu havde Skibet udi god Salve (Behold) og var udi kristen Land igen kommen, da græd vi arme Mennesker af stor Glæde og takkede Gud, han os naadeligen den Lykke havde beskaaret«.

Den 25. Septbr, kom Munk selv til Bergen, hvor hans første Omsorg var at skaffe Lægemidler

til sine to udmattede Folk, og to Dage senere skrev han ned til Danmark for at melde Kongen sin Tilbagekomst.

Hermed ender saa Munks Fortælling om hans mindeværdige Rejse, og han slutter sin lille Bog med følgende inderlige Tak til Gud, som havde frelst ham ud af alle de mange Farer og ført ham velbeholden tilbage til Fædrelandet:

»0, almægtigste, evige Gud, naadige Fader og himmelske Herre, du som haver befalet at paakalde dig udi al Nød og Modgang og lover derhos, at du naadelig vilt bønhøre og redde os, saa at vi skulle takke dig for din Miskundhed og for dine underlige Gerninger, som du gør imod Menneskens Børn. Jeg haver nu udi denne lange og farlige Rejse været udi Fare og Nød, udi hvilken jeg haver dog formærket din naadige Hjælp og Bistand, idet du haver reddet mig fra Isbjærgene udi gruelig Storm og det brusende Hav. Du varst min højeste Styrmand, Raadgiver, Leding og Kompas. Du haver ført og ledsaget mig frem og tilbage, du haver ført mig af Angest, Sot og Sygdom, saa at jeg ved din Hjælp er kommen til Førlighed igen og til mit Fædreland, hvilket jeg aldeles tror at være din Gerning og er ikke sket formedelst min egen Forstand eller Forsynlighed, hvorfore jeg ydmygelig af Hjærtet takker dig, o du min naadige Fader, og beder, at du vilt give mig din hellig Aands Naade, at jeg fremdeles kan findes dig taknemmelig med Ord og Gerninger, dig til Ære og Pris, mig selv til Tros Øvelse og en god Samvittighed. Dig, o hellig Trefoldighed, ske evig Lov og Taksigelse for denne og alle dine Vel-gærninger. Dig alene bør al Magt og Ære til evig Tid, Amen. Esa. 44. Kap.: Frygte dig ikke, thi jeg

frelste dig; naar du gaar igennem Vandet, da vil jeg være hos dig. at Strømmen ikke skal drukne dig, etc.«

7. Jens Munks sidste Aar.

Jens Munks Ophold i Bergen blev ufrivillig forlænget for ham, idet den ene af hans Folk synes at have gjort sig skyldig i et Drab og derefter at være flygtet. Lensmanden paa Bergenhus, Knud Gyldenstjerne, holdt da Kaptejnen og Skibet tilbage, indtil Kongen ved en skarp Skrivelse bød ham straks at frigive dem, og Juledag 1620 kom Jens Munk endelig til København.

Hvorledes Kong Kristian har modtaget den hjemvendte Søfarer, derom véd vi intet; men der er ingen Grund til at

tro. at han skulde have gjort Munk ansvarlig for de Ulykker, som var tilstødt Togtet. Tvært imod tyder alting paa. at han har bevaret sin Konges Tillid og Yndest til det sidste. Fra én Side set var det jo en sørgelig Beretning, Munk maatte aflægge om sin Rejse: Hovedformaalet, at opdage Nordvestpassagen, var ganske mislykket, det største og bedste af Skibene havde maattet efterlades i Vinterhavnen, og af de 67 Mennesker, som havde deltaget i Ekspeditionen, vendte han kun hjem selvtredje. Men Kongen har sikkert straks indset, at naar Togtet var bleven i den Grad forfulgt af Ulykken, som Tilfældet var, da skyldtes dette væsentlig den Omstændighed, at Forberedel-

serne paa Grund af uforudselige Forhold havde vist sig saa utilstrækkelige; Jens Munk selv havde gjort alt, hvad der stod i menneskelig Magt, for at raade Bod paa dem og havde ikke skaanet sig for nogen Møje, naar det gjaldt at sørge for sit syge Mandskab. Og fra en anden Side set havde Rejsen dog ogsaa bragt et vist Udbytte: Munk havde opdaget en god Havn, som kunde blive Udgangspunkt for nye Undersøgelser, og han havde fundet et udstrakt, frugtbart Land, dækket med prægtige Skove og fuldt af kostbare Pelsdyr. Vinteren der oppe var jo ganske vist frygtelig, naar man ikke var vei forberedt til at tage imod den, men man havde dog fundet tydelige Spor af, at Landet var beboet, og Sommervarmen maatte være tilstrækkelig til, at der kunde dyrkes adskillige Korn- og Plantesorter, i alt Fald i de sydligere Egne. Kort sagt, Landet indbød til et Kolonisationsforsøg, og saa lidet havde det uheldige Udfald af den første Rejse afskrækket Kongen, at han straks tog fat paa at udruste et nyt Togt. Jens Munk havde jo slet ingen Beviser faaet paa, at der ikke fandtes en Nordvestpassage inde i »Kristians-Havet«, og endelig var der en svag Mulighed for, at man, hvis man skyndte sig, endnu kunde finde »Enhjørningen« i Vinterhavnen og faa den bragt hjem igen.

Som den pligtopfyldende og selvfornægtende Mand han var, paatog Jens Munk sig at lede ogsaa dette Foretagende, skønt han endnu et Stykke ind i Aaret 1621 langtfra havde genvundet sine Kræfter. Af en Del Aktstykker, som findes i Rigsarkivet, fremgaar det, at den nye Ekspedition havde den dobbelte Hensigt: at grunde en Nybygd i »Ny-Danmark« og at fortsætte Søgningen efter Nordvest.-.

passagen. Jens Munk har selvfølgelig, saavidt hans Helbred tillod ham det, tilset Udrustningen af Skibene, og blandt de nævnte Aktstykker findes en af ham selv til Kansleren skreven Fortegnelse over, hvad han regnede for absolut nødvendigt til den nye Rejse. Af denne Liste ser man tydeligt, hvorledes han nu er bleven klog af Skade og søger at væbne sig mod Sygdommen og Kulden. Den lyder som følger: 1) Gode Læger, især for Skørbug. 2) Gode Levnedsmidler, og røget Kød i Stedet for saltet. 3) Godt 01 til Folkene og noget Vin og Brændevin. 4) Til de Nybyggere, som skulde blive i Landet: Mel, Malt, Levnedsmidler, Gryn og Ærter. 5) Alle Slags Frø og Sæd. 6) Faareskinds Klæder og Støvler for Folkene. 7) Skier til at gaa paa Sneen med. 8) Nogle Haandværksfolk: Klejnsmedde, Skomagere, Skrædere, Murere, Bødkere, Tømmermænd (et andet Sted nævnes tillige Skindere og Bundtmagere), 9) Bryggekar, Kedler, Haandkværne. 10) En kyndig Styrmand. 11) En Ærtskender og en Tegner. 12) En stor Slup og tre norske Joller. For øvrigt, tilføjer han, er meget andet fornødent, som han ikke nu i en Hast kan komme i Hu, men som han senere skal bringe paa Bane. Dog indskærper han endnu, at Nybyggerne maa være Folk, der forstaar sig paa at jage, fiske og fange Pelsdyr, paa det Hans Majestæt i nogen Maade kan faa Vederlag for Omkostningerne til Færden, og at der maa indsættes en Forstander for Nybygden til at opretholde Fred og Orden. »Jeg for min Person«, slutter Munk, »er underdanig og ærbødig Kongelig Majestæt, min naadige Herre, med Liv og Blod at lade mig bruge, hvor og naar mig tilsigendes vorder, forhaabende, jeg fattige Mand, min Hustru og

Børn maa forsørges og have det, vi kan leve af; og i lige Maade beder jeg Hr. Kansleren at ville lade befale Petter Pai*) eller en Doktor, som vilde have noget Indseende med mig, at jeg kunde komme til min rette Helbred igen. Gud vil Eders Stræng-hed det igen belønne!«

Et andet Vidnesbyrd om Udrustningen af den paatænkte nye Ishavsekspedition er en Liste over de Lønninger, som Kaptejnen og alle hans Undergivne paa den skulde oppebære, og det fremgaar heraf, at Kongen har maattet forøge disse Lønninger betydelig, rimeligvis af den simple Grund, at det var vanskeligt at faa Folk til at tage

Hyre, hvad man jo ikke kan undres over. Saaledes skulde Kaptejnen, foruden Klæder, have 200 Rdlr. om Maaneden, d. v. s. mere, end han tidligere havde oppe-baaret om Aaret. Endelig findes der blandt de nævnte Aktstykker en Fortegnelse over de københavnske Købmænd, som skulde levere Varer til Togtet, og hos en enkelt kom man endog saa vidt, at Varerne blev bestilte.

Men af en eller anden Grund, som det nu ikke er muligt at paapege, blev hele Planen dog opgivet, skønt Udrustningen maa have været vidt fremskreden. Maaske Munks Helbred endnu i første Halvdel af 1621 var for svækket til, at han kunde overtage Kommandoen; hans Ytringer i Skrivelsen til Kansleren tyder jo derpaa, og hermed stemmer det, at han først den 5. Novbr, igen faar overdraget et nyt Hverv af Kongen. Maaske det har vist sig umuligt at faa hyret Mandskab og Nybyggere eller

*) Rimeligvis en daværende københavnsk Apotheker og Hofmedikus.7. Jens Munks sidste Aar.

at finde en duelig og kyndig engelsk Sømand til at deltage i Togtet som Lods og Styrmand, et Punkt, som Munk jo udtrykkelig nævner i sin Liste som nødvendigt. Hvorom alting er, der blev intet at det paatænkte Togt i 1621, og Kristian den Fjerde vides ikke senere at have syslet med denne Plan. Rigtignok tilbød den hollandske Sømand og Korttegner Carolus Jorris i 1625 Kongen sin Tjeneste som Leder af Ishavsrejser og stillede i Udsigt, »at han vil fly Kongelig Majestæt de Stykker (Kanoner) igen, som Jens Munk lod blive efter i Amerika»: men paa den Tid var Kong Kristian fuldt optaget af Krigen med Kejseren, saa han havde andet at tænke paa end Ishavstogter.

Saa snart Jens Munk havde genvundet sit Helbred. tiltraadte han sin sædvanlige Tjeneste i Flaaden med den samme Løn som tidligere, 100 Rdlr. og to Hofklædninger aarlig, og at Kongen stadig har været tilfreds med ham, fremgaar af, at han nogle faa Aar efter forhøjede hans Lønning til 200 Rdlr. og i de følgende Aar betroede ham stedse vigtigere Hverv.

Den 5. Novbr. 1621 sendte Kongen Munk afsted til Holland for at hyre Søfolk til det ostindiske Kompagni, »og«, siger Levnedsskildringen fra 1723, »havde han med sig Hans Kgl. Majestæts Pardons-og Benaadnings-Brev for alle dem, som af Danmark og Norge eller Hans Majestæts Tjeneste var undvigte, saa at de. som ikke havde begaaet Blodskam eller Manddrab, sikkert og frit kunde komme i Landet igen, uden derfor at tiltales«. Dette tyder jo paa, hvor vanskeligt det dengang var at faa Skibsmandskab til slige lange Rejser.

1622 var Munk først i det sydlige Norge for84

efter kongelig Ordre at udtage Søfolk til Flaaden. Efter ved Paasketid at være vendt tilbage herfra ledsagede han med Orlogsskibet »Neldebladet« en Ostindiefarer ned forbi de kanariske Øer, og paa Hjemrejsen mødte han Kongen, som med en Flaade-afdeling var paa Vej til en norsk Herredag i Bergen, hvorhen Munk fulgte ham.

Det næste Aar, 1623, blev Munk optaget som Broder i det af Kristian den Fjerde indstiftede kongelige københavnske Skydeselskab; men for øvrigt bragte dette Aar ham huslige Sorger, idet han blev nødt til at lade sig skille fra sin Hustru, Katrine Adriansdatter. Rimeligvis i denne Anledning paabød Kongen Rektoren i Sorø straks at optage hans to ældste Sønner paa Skolen og holde Plads aaben for en tredje, saa snart der blev nogen ledig. Da Skilsmissesagen trak ud, gav Kongen Magistraten i København Ordre til at skynde sig med at faa de retslige Spørgsmaal bragt i Orden, for at han igen kunde bruge Munk i sin Tjeneste, og allerede den ly. April samme Aar blev han udkommanderet igen med fire Skibe paa det nordlandske Farvand for at holde Øje med Russerne, der havde opbragt dansk Gods og opkrævet Told paa dansk Søterritorium ved den lapske Kyst. Sidst i August var Munk tilbage og »bragte Kongen godt Bytte hjem«.

I Febr. 1624 var Munk først i Pommern for at hverve Tømmermænd til Holmen; derpaa sendtes han ned til Meklenborg for at overlevere en Sum Penge til Kongens Broder, Hertug Ulrik, som var Biskop af Slesvig og Schwerin. Endelig var han atter paa et Togt med 3 Skibe i Nordhavet for at.7. Jens Munks sidste Aar.

opbringe Fribyttere, som opholdt sig der uden Kongens Pas.

Sidst i samme Aar udkom omsider hans „Navigatio Septentrionalis", Skildringen af hans store Rejse til »Ny-Danmark«, i Trykken; men da han selv idelig var paa Søen det meste af Aaret og vei næppe heller har forstaaet sig paa Udgivelse af Bøger, er det højst sandsynligt, at andre har besørget det dertil hørende Arbejde; i alt Fald er der adskilligt i Bogen, som nok kunde tyde derpaa. Den indledes med en i Datidens snirklede Stil affattet højtidelig Tilegnelse til Kong Kristian samt en til samme henvendt Fortale (dateret København. 1. Novbr. 1624), hvori han oplyser, at det længe havde været hans Agt »forskrevne Rejse med alle sine Circumstantier (Omstændigheder) udi Pennen at lade komme for Dagen, at Eders Kgl. Majestæt derom des klarligere Relation (Beretning) høre kunde«; men paa Grund af »andre Eders Majestæts nødvendige Bestillinger og Rejser« har han ikke kunnet faa den offentliggjort før nu; han har derfor nu gennemset sine Optegnelser for at kunne give en nøjagtig og sandfærdig Skildring af Rejsen.

I 1625 var det, at Kong Kristian, til Ulykke for sig selv og sit Land, lod sig drage ind i den store Religionskrig, 'Trediveaarskrigen«, som allerede 1618 var udbrudt i Tyskland, og Jens Munk blev da i Septbr, som Admiral over seks Skibe, hvori-iblandt »Neldebladet« og »Lamprenen , sendt ned til Weseren for at hindre de kejserlige i at modtage Forsyning fra Søsiden. I den paafølgende Vinter var han i København, men i Foraaret 1626 overtog han igen sin Kommando, som han beholdt86

til langt ind i Aaret, uden dog at faa Lejlighed til at udrette noget af Betydning.

Mærkeligt nok skulde ogsaa »Lamprenen« gaa til Grunde under hans Kommando, idet den paa denne Rejse »blev borte med Folk og alt«; men hvorledes, vides ikke. »Og hermed endes«, slutter Levnedsskildringen, »hvad denne salige Mand. som virkelig i sin Tid haver været en stor Aventurier*) og igennemgaaet mange Fortrædeligheder, haver om sit Liv og Levnedsløb egenhændig optegnet. Og haver han end længe overlevet dette sidste Tog, da det er af hans Hustrus Broder optegnet, at den 3. Juni 1628 er han salig i Herren hensovet«. Af disse den unavngivne Forfatters Ord fremgaar det, at han har staaet Munks Slægt nær og haft Adgang til hans efterladte Papirer, og hans Levnedsskildring er da ogsaa i det hele paalidelig. Det er utvivlsomt Munks anden Hustru, Margrete Tagesdatter, der her sigtes til; men det vides ikke, hvornaar han ægtede hende.

Om Munks to sidste Leveaar vides dog fra andre Kilder en Del. 1627 var han atter paa Weseren, først som Henrik Vinds Underadmiral og derpaa med selvstændig Kommando. Det næste Aar var han med den Flaade, som understøttede Stralsund i dens Forsvar mod den kejserlige Hær, og endnu faa Dage før sin Død deltog han med Tapperhed i en Træfning der nede. Han er da rimeligvis død om Bord paa Flaaden; men i alt Fald blev han ifølge St. Nikolaj Kirkebog jordfæstet i København i denne Kirke den 3. Juli, altsaa netop

*) Egl. Æventyrer, en Mand, som har ført et æventyrligt og omskifteligt Liv.

Maanedsdagen efter sin Død, hvis den ovennævnte, fra hans Svoger stammende Meddelelse er rigtig, hvad der dog kan være Grund til at tvivle om. Hans Gravsten har utvivlsomt indeholdt Oplysning herom; men den er nu ikke mere til, idet Kirken brændte ved Københavns store Ildebrand 1795, og som bekendt staar nu kun det store røde firkantede Taarn tilbage af den.

Des værre vides intet Billede af Jens Munk at være til. Af hans Sønner var Erik Munk (1616—73) Brygger i København og Farthaver i det islandske Kompagni. Jens Munks Enke giftede sig igen med Borgmester Kristoffer Hansen, der senere kom til at spille en Rolle i Københavns Historie.

Til Jens Munks Død knytter sig for øvrigt en romantisk Fortælling, som ganske vist har vist sig at være fuldstændig grundløs, men som dog har været taget for sand baade af danske og fremmede Forfattere. Den flere Gange tidligere nævnte franske Fortatter La Peyrére fortæller nemlig følgende: Nogle Aar efter Hjemkomsten fra sin ulykkelige Is-havsfærd var det lykkedes Munk at faa stiftet et privat Selskab af Rigmænd med det Formaal at

udruste to Skibe til et nyt Togt til Ishavet under hans Kommando, og han var lige paa Nippet til at afsejle. Men paa selve Dagen for Afrejsen kaldte Kristian den Fjerde ham til sig, og i Samtalens Løb gjorde han ham nogle Bebrejdelser, fordi han paa sin første Rejse ved sin Mangel paa Omtanke havde sat det^Skib til, han havde givet ham. Herpaa gav Munk et noget hvast Svar, hvorover Kongen blev vred og tillod sig at støde ham for Brystet ined sin Stok. Forbitret over denne Fornærmelse gik Kaptejnen hjem, lagde sig til Sengs og døde ti88

Dage efter af Græmmelse og Sult. — Af mange Grunde maa hele denne Historie enten holdes for et ganske upaalideligt Sagn eller skyldes Peyréres Ukendskab med det danske Sprog, saa han kan have misforstaaet sine Hjemmelsmænd. Det eneste deri, som peger i den rigtige Retning, er det, at Munk tænkte paa at gøre en ny Rejse til »Ny-Danmark« ; men det var, som vi har set, umiddelbart efter hans Hjemkomst fra den første, og ikke for et privat Selskab, men i Kongens Tjeneste og paa dennes egen indstændige Opfordring.

8. Den geografiske Betydning af Jens Munks Ishavsrejse.

Jens Munks Ishavsrejse vakte ingen som helst Opmærksomhed i Samtiden, end ikke i England, hvis Geografer og Søfarere jo ellers netop i den Tid var saa stærkt optagne af Spørgsmaalet om Nordvestpassagens Tilværelse, og den nævnes ikke i noget engelsk geografisk Værk i hele det 17. Aarhundrede. Der foreligger dog et Vidnesbyrd om, at i alt Fald enkelte Personer i England har vidst om, at Ekspeditionen var afgaaet, og deres Kundskab herom stammer vei rimeligvis fra Gordon og Watson, Munks to engelske Styrmænd. I et Brev, skrevet af en i Datiden bekendt Englænder, hedder det nemlig: »Man fortæller her, at Kongen af Danmark har opdaget Nordvestpassagen ved Hjælp af en engelsk Lods«. Brevet er dateret den 29. April

1620, altsaa før Munk endnu var vendt tilbage, og det er da sandsynligt, at hans lange Udeblivelse har fremkaldt Rygtet om, at Planen skulde være lykkedes, ligesom det var gaaet med Buttons Togt 1612—13. Hvorvidt nogen Meddelelse om Munks Hjemkomst er naaet til England, kan ikke afgøres; men i alt Fald viste det sig jo da, at han ikke havde fundet den søgte Vej.

Jens Munks *Navigatio Septentrionalis« er aldrig før i de allersidste Aar bleven oversat paa noget fremmedSprog i sin Helhed*). Alligevel kom hans Rejse dog til at spille en vis Rolle paa de geografiske Kort over Hudsonsbugt-Landene i 17. og 18. Aarhundrede. I 1644 kom nemlig en Franskmand ved Navn Isac de la Peyrére til København som Medlem af en fransk Sendefærd, og han nyttede sit Ophold i Danmark til at indsamle Oplysninger om Nordboernes Rejser til Island og Grønland baade i ældre og nyere Tid. Ganske vist kunde han ikke selv Dansk, men ved Hjælp af danske Venner, bl. a. den lærde Ole Worm, lykkedes det ham alligevel at faa oversat og sammenarbejdet en Del Efterretninger om disse Rejser, deriblandt ogsaa om Jens Munks. Paa Grundlag af disse Meddelelser udgav han 1647 et Værk om Grønland, hvori han tillige giver en sammentrængt Fremstilling af Munks Rejse; Bogen ledsagedes af et Kort, som i det væsentlige er en Gengivelse af Munks. Man vil let forstaa af den Maade, hvorpaa Peyrére indsamlede sit Stof, at han var meget udsat for Misforstaaelser, og hans Skildring lider da ogsaa paa væsentlige Punkter af

*) C. C. A. Gosch: Daniscli Arctic expeditions 1605 —20

Bind II, 1897 (udg. af Hakhiyt Society).

saadanne. Vi har allerede lært hans sagnagtige Fortælling om Munks Død at kende; her skal vi endnu dvæle ved en anden af hans Fejltagelser, nemlig at han er kommen til at sammenblande Munks største nordlige Bredde (63°20') med Vinterhavnens Beliggenhed, saa han lader Munk overvintre paa den nævnte Breddegrad.

Peyréres Værk blev af største Betydning. Det var i lange Tider den eneste Kilde, hvorfra Udlændinge kunde hente Kundskab om Jens Munks Rejse, og da Skriftet snart fik en meget stor Udbredelse, vandt hans Fremstilling med alle sine Misforstaaelser Indpas i vide Kredse. Det blev i noget omarbejdet Skikkelse oversat

paa Tysk og Hollandsk allerede i det 17. Aarhundrede, 1704 paa Engelsk, 1732 endog paa Dansk, og af det øste senere Forfattere deres hele Viden om Togtet. Paa den Maade kom Peyréres Fremstilling tillige til at øve Indflydelse paa Korttegningen, og paa en Mængde udenlandske Kort fra 17. og 18. Aarhundrede bærer Egnene langs Hudsons-Bugtens Vestkyst Navnet »Ny-Danmark«, ligesom der ogsaa paa forskellige Steder er afsat en »Munks Havn« eller »Den danske Flod«; endog Navne som »Kristians-Havet« kan findes. Det sidste er for øvrigt et talende Vidnesbyrd om. hvor længe det nuværende Navn, Hudsons-Bugten, har været om at vinde Hævd, og det viser, hvor liden Ret man har til at bebrejde Munk, at han har villet give dette Indhav et Navn.

Saa længe Hudsons-Bugtens Kystlande endnu kun var saa ufuldstændig kendte, som Tilfældet var i det meste af det 17. Aarhundrede, kunde Korttegnerne selvfølgelig ogsaa kun tegne dem ganske omtrentlig, og de kunde derfor indtil videre ikke8. Den geograf. Betydning af Munks Ishavsrejse. 91

henføre .lens Munks Havn til noget bestemt Sted. Saa stiftedes imidlertid sidst i Aarhundredet det engelske Hudsonsbugt-Kompagni. der i 1688 satte sig i Besiddelse af disse Egne og tog fat paa at kolonisere dem for at udnytte deres overordentlige Rigdom paa Pelsdyr. Saaledes blev nu de sydvestlige Kyster af Hudsons-Bugten nøjere kendte, og, som naturligt var. gav de engelske Nybyggere disse Steder engelske Navne, da de ikke kunde vide. at en dansk Ekspedition allerede et halvt Hundrede Aar tidligere havde været der nede; Peyréres Bog var jo endnu ikke oversat paa Engelsk, og selv om de alligevel havde kendt hans Skildring af Munks Rejse, maatte de af den være bleven ledede til at tro, at hans Vinterhavn laa mange Mile længere mod Nord.

Englænderne blev imidlertid endnu før 1700 fordrevne fra disse Egne af Franskmændene, og disse fik af de indfødte Indianere meddelt følgende mærkelige Overlevering. En Sommer for mange Aar siden havde man ved Mundingen af en Flod fundet en Mængde Lig af et Folk. som de Indfødte ikke kendte, tillige med et Hus, hvori der fandtes en Del forskellige Sager; blandt disse var uheldigvis ogsaa noget Krudt, som antændtes, hvorved mange dræbtes og Huset brændte; saaledes blev det meste af det rige Bytte tilintetgjort, dog blev en Mængde Jærnsager tilbage, hvoriblandt en Kanon. Denne Indianernes Fortælling blev af Franskmændene sat i Forbindelse med Jens Munks Overvintring, og den Flod, ved hvis Munding det mærkelige Fund skulde være gjort, og som de Indfødte kaldte »de Fremmedes Flod«, fik nu af Franskmændene Navnet >den danske Flod« eller »Munks Flod«, medens92

Den danske Isliavsfarer Jens Munk.

Englænderne havde kaldt den Churchill-Floden. Kanonen, en Ottepundinger, laa endnu temmelig uskadt tilbage, da de Vilde ikke havde kunnet slaa den i Stykker; den var mærket med et C 4.

Franskmændenes Herredømme over Hudsons-bugt-Egnene var allerede til Ende 1713, i hvilket Aar de maatte give dem tilbage til England, som siden har beholdt dem. Da Englænderne i 1718 byggede det gamle Fort ved Churchill-Flodens vestlige Bred et Stykke fra Mundingen, fandt de en Metalkanon, der ligeledes var mærket med C. 4; dette synes at godtgøre, at »Enhjørningen« maa være bleven knust af Isgangen helt oppe paa det Sted, hvor Munk havde efterladt den.

Endnu en 3-pundig Kanon med Kong Kristians Navnetræk vides at være fundet ved Churchill-Floden i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, og desuden haves der Meddelelser om, at de første evropæiske Nybyggere havde set Rester af Hytter med Menneskeben i; ja en Embedsmand under Hudsonsbugt-Kom-pagniet meddeler endog ved Aar 1770, at han har set »Mursten og andre Spor« af Munks Hus. At disse Mursten skulde have hidrørt fra Munks Ekspedition, synes dog ikke at være en aldeles nødvendig Slutning; Munk selv omtaler jo ogsaa smaa Stensætninger o. lign., som var byggede af de Indfødte. Desuden er det ikke sandsynligt, at de Huse, som Munk byggede, skulde have været af Mursten eller biot haft en muret Grund.

Hvad der er blevet af de omtalte Kanoner, vides ikke mere; det vilde unægtelig have været interessant, om de endnu havde været til Stede. Men for øvrigt er det jo ikke helt umuligt, at der endnu8. Den geograf. Betydning af Munks Ishavsrejse. 93

skulde kunne findes Levninger fra Munks Overvintring deroppe.

Af det foranstaaende vil det være klart, at der ingen som helst Grund er til længer at tvivle om,

Fig. 8. Churchill-Flodens Munding. Efter et engelsk Kort fra 18. Aarhundrede.

at Munks Vinterhavn er den nuværende Churchill-Flods Munding. Dertil kommer endnu, at dette Steds Beliggenhed stemmer ganske med. hvad Munk meddeler om sin Kurs fra Hudsons-Strædets vestlige Udløb, nemlig at han styrede sydvest over Hudsons-

\1\1D SOUS C.T94

Bugten, og endelig kan det nu, da man har nøjagtige Kort og Beskrivelser af Flodmundingen, paa-vises, hvorledes Munks Skildring Træk for Træk passer paa den; ja endog Munks Billede af Vinterhavnen stemmer nøjagtig overens dermed.

Churchill-Floden er omtrent af Størrelse som Rhinen. Henved to danske Mil fra sit Udløb udvider den sig til et bredt Bække n, som i Midten gennemskæres af det egentlige dybe Flodleje og kun ved Højvande er helt dækket af Vandet, medens de flade, med store Sten oversaaede Grunde paa Siderne ligger tørre ved Lavvande. Lige før Udløbet i Havet indsnævres Flodsengen atter meget stærkt, idet. der fra begge Sider springer Odder frem over 20 Fod høje, og den vestlige af disse skyder sig saa langt over mod Nordøst, at Indsejlingen kommer til at gaa netop, som Munk siger, Nordøst til Sydvest. Det af Munk omtalte blinde Skær ligger i Indløbet ved den østlige Side under Ordet »Red« paa omstaaende Kort. Endogsaa den Strækning af 900 Favne, som Munk maatte slæbe sine Skibe ind over den stenede Flak, passer med Afstanden fra Flodlejet til den vestlige Bred af Bækkenet. Kun synes det at stride mod Munks Skildring, at Egnen om Churchill-Mundingen nu om Stunder er ganske skovløs; men baade af skriftlige Meddelelser og af Kort fremgaar det med fuldstændig Sikkerhed, at der endnu i det 18. Aarhundrede fandtes smukke Skove i denne Egn.

Det blev ovenfor paavist, hvorledes det var ganske i Overensstemmelse med Datidens Opfattelse, at Jens Munk søgte efter Nordvestpassagen i Hud-sons-Bugtens sydvestlige Dele, og hvor naturligt dette maatte falde, ses bedst af den Omstændighed.8. Den geograf. Betydning af Munks Ishavsrejse.

Fig. 9. Oversigtskort over N o rd v e stpas sag e n. Efter Nutidens Kort.96

at der endnu hengik næsten halvandet Hundrede Aar efter Munks Tid, inden det var godtgjort med Sikkerhed, at en saadan Gennemgang i alt Fald ikke var at søge inde i Hudsons-Bugten. Til langt ind i det 18. Aarhundrede tegnede Korttegnerne ofte i Hudsons-Bugtens sydvestlige Del en stor Bugt, der skar sig ned i Nordamerikas Fastland i sydvestlig Retning, og hvis Afslutning man lod henstaa i det uvisse. Svarende hertil vedblev paa Nord-Amerikas Vestside »Anian-Strædet« at holde sig paa Kortene, og det var først ved den engelske Søfarer James Cooks tredje Rejse (1776—79), som ligefrem havde til Formaal at undersøge, om en saadan Gennemgang fra Stillehavet til Hudsons- eller Baffins-Bug-ten var til eller ej, at det blev endelig afgjort, at der ikke fandtes noget Indløb til et saadant Stræde.*) Ved samme Tid havde Hudsonsbugt-Kompagniets Pelsjægere og enkelte Opdagelsesrejsende bragt saa megen Kundsab om det indre af det nordlige Nordamerika, at det ligeledes her viste sig, at et Stræde tværs igennem det nordamerikanske Fastland ikke kunde være til. Det var saaledes endelig bleven klart, at Nordvestpassagen maatte søges helt nord om den nye Verdens Fastland, altsaa oppe i selve det nordlige Ishav, og at der fra Vestsiden ikke kunde være nogen anden Adgang til den end det allerede langt tidligere (1728) af Danskeren Vitus Bering opdagede Stræde, som skiller Asiens nordøstlige Hjørne fra Nordamerikas Nordvestspids. I disse Egne er det som bekendt

*) Se herom F. Selmer: Cooks Rejser i Sydhavet (Særtryk Nr. 36 af »Folkelæsning«) S. 109, 142 og 156,8. Den geograf. Betydning af Munks Ishavsrejse. 97

endelig, efter en lang Række heltemodige Forskninger. lykkedes Mac Clure at paavise en Vandvej (1850), men dog saa opfyldt af Is, at den aldeles ingen Betydning kan faa som Handelsvej, og endnu har intet Skib sejlet helt

igennem den.

Fortegnelse over Kort og Billeder.

INDHOLD.

»Udvalget for Folkeoplysnings Fremme« har af »Folkelæsning« (F.) og Særtryk (S.) udgivet følgende

Opdagelsesrejser og Skildringer fra fremmede Lande og Folk.

Andresen, A.: Kæmpebyen London. Med Bill. og Kort. 1886 (F. 145) 0,80

Bang, Gustav: Marco Polo, en veneziansk Rejsende fra det 13. Aarhundrede. Med Kort

og Bill. 1895 (F. 207)..................................1,20

Darwin, C.: Rejseiagttagelser 1835—36. Med

Bill. 1881 (S. 37)..0,50

Horn, Fr. W.: Nordboernes Rejser til Amerika.

1890 (S. 32)..0,15

Knudsen, Johs.: Øen Pitcairn i Sydhavet. Med

Bill. 1899. (S. 190)..................................0,10

— En japansk Rejse omkring Jorden for 100

Aar siden. 1899 (S. 191)............................0,20

Søvejen til Indien. Et Afsnit af Opdagelsernes

Historie. Med Kort og Bill. 1901. (F. 248) 1,40

— Den danske Ishavsfarer Jens Munk. Med Kort

og Bill. 1902. (F. 257)..............................0,90

Maekenzie, J.: Fra det indre Syd-Afrika. Med

Kort og Bill. 1883 (S. 58)............................0,85

Munck, V.: David Livingstone. En Levnedsskildring. Med Kort og Bill. 1899 (F. 153 -f155) 3,00 Olsen, If. T.: I Drift med Isen i Kara-Havet (Dijmphna-Expeditionen). Med Kort og Bill.

1891 (S. 150)..0,30

Prschevalskij's Rejser i de kinesiske Højlande

fra 1870 til 1885. Med Kort og Bill. Ved

Chr. Grønlund. 1895 (S. 174)..................1,75

Boss, Den yngre, i det sydlige Ishav. Med Bill.

1881 (S. 38)..0,20

Schrøder, F.: Fra Ny-Zeelands Urskove. Med

Bill. 1894 (S. 170)..0,15

Steenberg, Andr. Sch.: Skildringer fra England.

Med Bill. 1899 (S. 187)................................1,00

Traustedt, M.: Rejseerindringer fra Grønland

1892. Med Kort og Bill. 1895. (S. 171). 1,20